

Pen, malmsterk og flott
- en sosiologisk analyse av
Svarta Bjørn-utvelgelsen i Narvik

SOS-3900

Åse- Johanna Syversen

*Mastergradsoppgave i sosiologi
Institutt for sosiologi, statsvitenskap og samfunnsplanlegging
Universitetet i Tromsø Våren 2010*

Forord

Ja, da var altså dagen kommet, oppgaven skal leveres og det er på sin plass å takke alle de som gjorde det mulig for meg å frembringe det foreliggende resultat.

Først av alt vil jeg få takke informantene mine som ved å stille opp gjorde det mulig for meg å skrive denne oppgaven. Veilederen min, Brynhild Granås, som gjennom hele prosessen kom med gode råd, fruktbare innspill, og ikke minst all motivasjon som har bidratt til lysere tanker og til tider glødende optimisme. Takk skal du ha.

Dernest vil jeg bringe gode tanker til de medstudentene som jeg har møtt i alle disse år som sosiologistudent. I min tid på lesesalen var det gode faglige diskusjoner i skjønn forening med latterkuler og opphetede diskusjoner. Jeg vil spesielt trekke fram Helga Krøger som gjennom hele denne oppgaven har vært faglig inspirerende og gitt meg mange velmenende råd. Vi har hatt mange fine kvelder med rødvin og hyggelig prat, både gjennom eteren og i sofakroker.

På hjemmefronten har jeg også hatt snille mennesker rundt meg, som har gjort det mulig for meg å vie mitt fokus på oppgaveskriving. Mamma, tusen takk skal du ha for alle de timene, dagene og nettene du har passet min lille Sara, og ikke minst for alle de ernæringsmessige kvaliteter du har kreert til min mages store tilfredshet. I tillegg må jeg rette stor takk til Gunn og Tor Kuntze, som også har strukket ut sine hjelpende hender alle de gangene jeg trengte barnepass og skyss. Avslutningsvis vil jeg sende en stor takk til Sara, mamma sin øyensten. Du skal endelig få mammas fulle oppmerksomhet, og det er noe jeg gleder meg ubeskrivelig til.

Åse-Johanna Syversen, Harstad 31 mai 2010

Innhold

1.0 Innledning.....	6
1.1 Angivelse av tema, hovedproblemstilling og underliggende forskningsspørsmål	7
1.2 Kort skissering av metode og teori.....	8
1.3 Oppgavens oppbygging.....	10
2.0 Metode og metodologi.....	11
2.1 Metodologisk forankring.....	11
2.1.1 Refleksivitet.....	11
2.1.2 Interaksjonistisk konstruktivisme.....	12
2.2 Refleksjon over forforståelser.....	13
2.2.1 Gjennomgang av metodisk utforming (valgene og avveiningene).....	14
2.2.2 Utvalg.....	16
2.2.3 Intervjuguide.....	17
2.2.4 Praktisk gjennomføring av intervju.....	18
2.2.5 Transkribering.....	19
2.3 Etske refleksjoner.....	19
3.0 Narvik i kontekst.....	21
3.1 Malmbyen Narvik.....	21
4.0 Analysen.....	23
4.1 Del 1. Reisebrev fra Narvik.....	23
4.1.1 Narvik i vinterfest.....	23
4.2 Del 2. Begrepsavklaring samt teoretiske bidrag.....	30
4.2.1 Analyse av det samlede datamaterialet.....	32
4.2.2 Kort oppsummert analysens del 2.....	62
4.3 Del 3: Svarta Bjørn- utvelgelsen sett i et modernitetsteoretisk perspektiv.	63
4.3.1 Samtiden diagnostiseres.....	64
4.3.2 Anthony Giddens og det posttradisjonelle samfunn.....	65
4.3.3 « Mytenes emosjonelle kraft».....	66
4.3.4 En tradisjonell fremstilling av en utradisjonell kvinne.....	67
4.3.5 Svarta Bjørn-utvelgelsen anno 2010	68
5.0 Avsluttende kommentarer.....	72
6.0 Kildehenvisning.....	75
7.0 Vedlegg.....	77

1.0 Innledning

Narvik er en by med ca 18400 innbyggere som ligger i Ofotfjorden. I mange år har Narvik gått under navnet ”malmbyen”, noe som skyldes det aktive nærværet til LKAB gjennom mange år. LKAB er et svensk gruveselskap som gjennom jernbanelinjene fra Kiruna bruker Narvik som omlastningshavn for den svenske jernmalmen (Svendsen:2002:91). Narvik ble grunnlagt som by på begynnelsen av 1900-tallet, og på samme tiden begynte transporteringen av malm. Narviks storhetstid varte fra begynnelsen av 1900-tallet til 70-80 årene, med størstedelen av byens sysselsetting konsentrert rundt LKAB og NSB. Som et resultat av økt modernisering og større konkurranse på markedet reduserte LKAB bemanningen i Narvik men driver ennå (Svendsen, 2002:381). I dag regnes Narvik fortsatt som en industriby men konsentrerer seg hovedsakelig om satsningsområdene teknologi, opplevelser, offentlig tjenesteyting og transport (<http://futurum.no>). I tillegg har de Høgskolen i Narvik hvor hovedtyngden ligger på teknologiske fag i tillegg til sykepleien. En uke i mars siden 1958 blir festivalen Vinterfestuka arrangert i Narvik. Under festivalen hyller byen rallarene som med hardt arbeid bygde jernbanen som førte til byens opprinnelse. I 1959 så Svarta Bjørn- kåringen dagens lys under Vinterfestuka, og var ment som en hyllest av kvinnene som ”ga alt” under arbeidet med Ofotbanen (Jubileumshefte, 1996:4-9).

Det sies at livet som raller under byggingen av jernbanen mellom Kiruna og Narvik var ensbetydende med hardt arbeid. Arbeidslaget besto av svenske, finske og norske menn, og kvinnene som jobbet under anleggsperioden har i ettertid blitt referert til som kokker og gledespiker. Mytene om den mørkhårede kvinnen som angivelig arbeidet som kokke for rallarene og som fikk tilnavnet Svarta Bjørn er mange. Det er uklarerheter om hvem hun egentlig var og det verserer også historier om flere Svarta Bjørner. I Narvik og omegn er hun kjent under navnet Anna Rebekka Hofstad, som ble født på Tjøtta i Nordland i 1878. Historien tilsier videre at hun som ung pike kommer for å tjenestegjøre som kokke før hun under mystiske omstendigheter omkommer i år 1900, bare 22 år gammel (Jubileumshefte, 1996:4-9).

På 90-tallet flyttet jeg til Narvik for å gå på videregående, og fikk meg ekstrajobb på Caroline Cafe som også bare ble kalt for Jernbanen. Kafeen var et kjent tilholdssted for ”ekte narvikgutta”, og skiftet etter hvert navn til Jernbanekafeen. For undertegnende var tiden på Jernbanekafeen en lærerik opplevelse på mange måter. Det var spesielt å være ung kvinne fra en liten plass, og jobbe på en kafé hvor en overvekt av klientellet var menn (fra byen). Men latteren sto høyt under taket og historiene var mange, til dels usanne.

De årene jeg bodde i Narvik var Vinterfestuka ensbetydende med liv og røre. Byen ble satt mange år tilbake i tid. Damene gikk rundt i flotte kjoler og menn i rallarklær og rallarhatt. Det var arrangementer gjennom hele uken og utvelgelsen av årets Svarta Bjørn var én av dem. Svarta Bjørn-kandidatene tok del i flere av aktivitetene ikledd hvite caper og var et spennende innslag i bybildet. Min interesse for den myteomspunnede Svarta Bjørn ble vekket når jeg så disse hvitkleddede mørkhårede damene bli eskortert rundt i byen av menn kledd ut som «voktere» og med en ”hel by” på slep.

1.1 Angiving av tema, hovedproblemstilling og underliggende forskningsspørsmål

Temaet for denne oppgaven er Svarta Bjørn-utvelgelsen i Narvik. Utvelgelsen finner sted under Vinterfestuka i Narvik, og er ment å hylle kvinnene som jobbet på jernbaneanlegget under byggingen av Ofotbanen. Svarta Bjørn-utnevnelsen er basert på myten om en kvinne som arbeidet som kokke for rallarene, og det er også usikkert hvem hun egentlig var.

Gjennom oppgaven vil jeg utforske Svarta-Bjørn-utvelgelsen med utgangspunkt i følgende overordnede problemstilling:

Hva slags sosialt fenomen er Svarta-Bjørn-utvelgelsen?

Nærmere bestemt vil hovedfokuset i studien ligge på hvilken mening som tilskrives utvelgelsen av involverte aktører som har eller har hatt direkte innflytelse på arrangementets utforming.

Jeg har valgt å tilnærme meg problemstillingen gjennom formuleringen av fire underliggende forskningsspørsmål:

1. *Hvordan kommer myten om Svarta Bjørn til uttrykk?*
2. *Hvilke kriterier er i virke i dag?*
3. *Hvilken betydning har Svarta Bjørn- utvelgelsen for Narvik-samfunnet?*
4. *Hvordan har Svarta Bjørn-utvelgelsen endret seg?*

De underliggende forskningsspørsmålene kan leses som en avgrensning og operasjonalisering av denne studien av fenomenet Svarta-Bjørn-utvelgelsen. De fire spørsmålene har vært retningsgivende for utformingen av intervjuguiden som oppgaven bygger på og utgjør et utgangspunkt for oppbyggingen av analysens hoveddel. Fra oppstarten i 1959 ble utvelgelsen av Svarta Bjørn omtalt som en «kåring». Vinterfestuka har senere gått bort ifra bruken av ordet «kåring,» og benytter seg i stedet av «utnevning». Det er derfor et bevisst valg av meg å benytte ordet «utvelgelse», som vil være et mer nøytralt ord å bruke.

1.2 Kort skissering av metode og teori

I denne oppgaven har jeg valgt en kvalitativ tilnærming, og tar i bruk kvalitativt intervju som hovedmetode. Jeg har intervjuet nåværende og tidligere medlemmer av Svarta Bjørn-komiteen. Denne komiteen er ansvarlig for utforming og gjennomføring av Svarta-Bjørn-utvelgelsen fra år til år. I dette arbeidet inngår i tillegg til det å for eksempel det å fastsette kriteriene for hva som skal til for å bli utvalgt som Svarta-Bjørn-representant og hvordan kriteriene skal tolkes og praktiseres.

I tillegg inkluderer undersøkelsen en studie av dokumenter og deltakende observasjon som begge vil anvendes i den hensikt å støtte opp om intervjuene.

Dokumentstudier og observasjoner inngår altså som supplerende i forhold til den kvalitative intervjuundersøkelsen, som utgjør hovedmetoden i studien.

Dokumentstudien som ble gjennomført er begrenset og består av avisutklipp som tar for seg annonseringer etter Svarta Bjørn- representanter, både fra oppstarten i 1959 og inneværende år. I tillegg inngår et Jubileumshefte utgitt av Stiftelsen Vinterfestuka som ble gitt ut i forbindelse med Vinterfestukas 40-årsjubileum og Nils. A. Ytrebergs roman om Svarta Bjørn (54).

Jeg tok også i bruk deltagende observasjon ved at jeg under Vinterfestuka 2010 reiste til Narvik og tok del i arrangementet for å selv erfare det på nært hold. Under Vinterfestuka deltok jeg på flere av arrangementene i forbindelse med Svarta-Bjørn-utvelgelsen.

Metodologisk vil jeg forankre meg i en interaksjonistisk konstruktivistisk posisjon basert på Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyer (2005). Dette vil bety at intervjumaterialet mitt ikke vil bli sett på som en kilde til sannhet men som en kontekstuell betinget meningsskaping. Mening formes aktivt gjennom kommunikasjon i intervjusituasjonen, og er ikke noe som ligger der latent og kan hentes direkte ut hvis du stiller de rette spørsmålene (Holstein og Gubrium, 1997: 114).

Svarta Bjørn-utvelgelsen innebærer en stedsspesifikk forvaltning av tradisjon og baserer seg blant annet på myten om Svarta Bjørns liv og død. I den analytiske tilnærmingen til spørsmål om betydningen av tradisjon og myte i en slik sammenheng vil jeg gjøre bruk av Thomas Hylland Eriksens teoretiske refleksjoner rundt myters og tradisjoners betydning (Eriksen 1996), Torunn Selbergs arbeide med sted, tradisjon og festivaler (Selberg 2006) og Steinar Aas' arbeid om Narvik bys historie (Aas 2006). På slutten av analysen vil jeg trekke inn modernitetsteori for å løfte det analytiske blikket. Nærmere bestemt vil jeg betrakte Svarta-Bjørn-utvelgelsen i lys av Giddens' teori om refleksivitet og det posttradisjonelle samfunnet (Giddens 1991, 1997).

1.3 Oppgavens oppbygging

Kapittel to er oppgavens metodedel og vil inneholde en beskrivelse av oppgavens metodologiske forankring, et avsnitt som omhandler refleksjoner over forforståelser, gjennomgang av metodisk utforming, hvilke valg og avveininger jeg foretok meg under oppgaven. Avslutningsvis i metodekapittelet vil jeg gjøre rede for etiske refleksjoner.

I kapittel tre som heter Narvik i kontekst vil jeg gi en kort presentasjon av byens opprinnelse.

Kapittel fire er oppgavens analysedel. Analysen er delt inn i tre deler. Første del inneholder et reisebrev fra Narvik. Andre del inneholder en presentasjon av teoretikerne som skal brukes i analysen, og en presentasjon av kildematerialet mitt som er delt inn i fire meningsdimensjoner. Tredje del vil inneholde en videre analyse av Svarta Bjørn-utvelgelsen i et modernitetsperspektiv og presentasjon av Giddens.

I avslutningskapitlet vil jeg komme med en kort oppsummerende betraktning av hovedelementene i analysen.

2.0 Metode og metodologi

Introduksjon

Problemstillingen for denne oppgaven er utgangspunktet for mitt valg av metode og metodologi. Dette kapitlet vil inneholde følgende deler: En beskrivelse av oppgavens metodologiske forankring. En utdypning av hvilke forforståelser jeg gikk inn i dette prosjektet med. En gjennomgang av oppgavens metodiske utforming som er inndelt i følgende underavsnitt: Intervju som hovedmetode, dokumentets metodiske plass og betydning, observasjonens metodiske plass og betydning, utvalg, intervjuguide, praktisk gjennomføring av intervjuene og transkribering. Og avslutningsvis et avsnitt som omhandler etikk. De ulike delene er alle forankret i problemstillingen som jeg vil referere til gjennom kapitlet.

2.1 Metodologisk forankring

2.1.1 Refleksivitet

Å forstå det som skjer i intervjusituasjonen som å avdekke en sannhet er ikke riktig. Mening er noe som skapes mellom meg og informanten. Refleksivitet er et begrep som sier noe om hvordan vi skal gjøre dette på en god måte gjennom å være reflekterende (Alvesson og Sköldbberg, 2000:5). Mats Alvesson og Kaj Sköldbberg er opptatt av at vi som kvalitativt forankret forskere kontinuerlig skal reflektere over forholdet mellom kunnskap og måten vi produserer kunnskap på. Når vi henter inn kvalitative data og dermed etablerer kunnskap, er materialet vi sitter med formet av den kunnskapen vi sitter inne med. Det innebærer at vi som forsker må være oppmerksom på hvilke forhold som spiller inn i kunnskapsproduksjonen vår (Ibid, 2000:5). En av de tingene vi må være oppmerksomme på og reflektere over er hvilke forforståelser vi går inn i studiet med og er bestemmende for designet av studien vår (Ibid:5). Derfor har jeg med bakgrunn i det valgt å formulere et eget avsnitt i kapitlet som heter Refleksjon over forforståelser.

Slik som Alvesson og Sköldbberg skriver om refleksivitet kan man se det slik at refleksivitet er et ideal for en fortolkende forsker. På bakgrunn av et sånt ideal har jeg valgt å bygge opp metodekapittelet på en slik måte at jeg synliggjør refleksjoner og avveininger som jeg har gjort i den metodiske utformingen. I avsnittet som heter Gjennomgang av metodiske utforminger vil jeg strekke meg for å imøtekomme idealet.

2.1.2 Interaksjonistisk konstruktivisme

Interaksjonistisk konstruktivisme er en metodologisk posisjon som foreslås av Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyer (2005). Jeg vil klargjøre hvordan jeg forstår intervjumaterialet mitt ved å ikke se på intervju-uttalelsene som en kilde til kunnskap om hva informantene «egentlig» mener eller forstår verden. Men ser det som et uttrykk for en interaksjonistisk situasjon og som kontekstuellet betinget meningssskaping. «Inden for et interaksjonistisk perspektiv er et interview i Holsteins og Gubriums (1997) terminologi således ikke en «søg- og- afdækmission», men en metode, i hvilken interviewerens selv aktivt påvirker den fortælling der skabes. Tilsvarende giver observationer fra fx et feltarbejde informationer om flertydigheden i det studerende objekt og om den meningsproduktion, der foregår på feltet- herunder om forskerens eget bidrag til denne meningsproduktion»(Järvinen og Mik-Meyer, 2005, 15).

I materialet mitt fremkommer det flertydighet og ustabilitet. Det betyr at det ikke nødvendigvis er informantens egentlige mening som kommer frem. Informantene stiller opp som representanter for en utvelgelse som de har interesse for, og kan ha ønske om å fremstille utvelgelsen på best mulig måte. Svarene som fremkommer kan være også politisk korrekt i tilfelle de tenker at de skal bli sitert. Jeg vil derfor forholde meg til informantens uttalelser på denne måten jeg nå har presentert. En annen side ved å innta en slik posisjon er at jeg har gått inn i det som en «aktiv» analytiker. Det gjør at jeg vil dokumentere en meningssskappende prosess som jeg selv er del i. Og det er ikke et mål for meg « å la data snakke for seg selv» (Holstein og Gubrium, 1997: 127). Mening formes aktivt gjennom

kommunikasjon i intervjusituasjonen, og er ikke noe som ligger der latent og kan hentes direkte ut hvis du stiller de rette spørsmålene (Ibid:114).

En konsekvens dette perspektivet har for meg er at siden jeg utforsker meningen med et sosialt fenomen så kan denne meningen være noe flytende. Den finnes ikke der ute som en ferdig snekret helhet. Den skapes kontinuerlig og er på mange måter u håndgripelig. Alvesson og Sköldberg sier at det som vi fortolkende reflekterende forskere skal gjøre er å legge til rette for forståelse heller enn å etablere «sannheten»(Alvesson og Sköldberg, 2000:5). Målsettingen med min analyse vil være å bidra med en slik tilrettelegging.

2.2 Refleksjon over forforståelser

Jeg har gått inn i min studie med en rekke forforståelser som har vært bestemmende for hvilken design studien min har fått. Det vil si at det har vært bestemmende for valg av tema, problemstilling og analytisk fokus. For min del så har jeg gått inn i dette med noen personlige erfaringer. Jeg er vokst opp i Snubba med Narvik som den nærmeste byen. Jeg gikk på videregående i Narvik og har jobbet på Jernbanekafeen som var lokalisert på jernbanestasjonen i Narvik, og har derfor på ulike måter fått erfart Svarta Bjørn- utvelgelsen. Mine erfaringer gjorde at jeg var interessert i byen Narvik og dette fenomenet fra tidligere. I tillegg til dette har jeg over tid interessert meg for kjønnsperspektiv, både personlig og faglig. Med å designe denne studien så møtes min personlige interesse og erfaring fra Narvik med Svarta Bjørn- utvelgelsen med min faglige interesse for kjønnsperspektiv og kjønnsspørsmål. Det er fordi Svarta Bjørn- utvelgelsen i utgangspunktet åpenbart handler om kjønn. En annen type forforståelse jeg har hatt med inn forskningsprosessen er knyttet til teori. Gjennom studiene mine har jeg jobbet med modernitetsteori. Når jeg da observerer et fenomen som Svarta Bjørn- utvelgelsen ser jeg et fenomen som er i en brytning i utgangspunktet. Jeg jobbet lenge med en annen arbeidstittel på oppgaven min som het *Utvelgelsen av Svarta Bjørn- representantene under Vinterfestuka i Narvik. Utnevnelse eller missekåring i forkledning?*, og hadde et ønske om å analysere «fenomenet i brytning» i et sosiologisk perspektiv som sier noe om tiden vi lever i og hva som

kjennetegner den. Derfor kommer jeg også som et siste ledd i analysen til å trekke inn modernitetsteori i min utforskning av fenomenet Svarta Bjørn- utvelgelsen. Men i denne sammenheng vil jeg løfte frem denne bakgrunns erfaringen som en begrunnelse for at jeg valgte å studere dette fenomenet fra starten av.

2.2.1 Gjennomgang av metodisk utforming (valgene og avveiningene)

Intervju som hovedmetode

I denne oppgaven valgte jeg å ta i bruk kvalitativt intervju som hovedmetode. Dette valgte jeg å gjøre fordi min problemstilling som er å utforske Svarta Bjørn-utvelgelsen som et sosialt fenomen inviterer til en kvalitativ tilnærming. Jeg vil utforske hvilken meningsproduksjon som ligger bak utvelgelsen, og velger derfor å ta i bruk intervju som metode for å belyse dette. Hvilken metode man tar i bruk er avhengig av hva slags kunnskap man ønsker å produsere (Ryen, 2002:12).

Jeg intervjuet 8 personer hvor fordelingen var seks kvinner og to menn. Intervjuenes lengde varierte mellom 25 og 55 minutter. Samtlige av informantene har vært medlem av Svarta Bjørn- komiteen i ulike perioder av utvelgelsen. Etter at alle intervjuene var avsluttet ble intervjuene transkribert.

Dokumentenes metodiske plass og betydning

I en tidlig fase av forskningsprosessen min var jeg usikker på hvilken betydning dokumentstudiet skulle ha i oppgaven. I utgangspunktet tenkte jeg å gjøre en fullstendig dokumentstudie som skulle utføres i forkant av intervjuene. Ved å utføre dokumentstudien før intervjuene kunne jeg få informasjon som kunne være relevant for gjennomføringen av intervjuene.

Dokumentene som ble valgt var den aller første annonseringen etter Svarta Bjørn-representanter som sto på trykk i avisa Fremover i 1959, den påfølgende annonseringen noen dager etter den første med mer informasjon om hvilke kriterier som gjaldt, Jubileumshefte som ble gitt ut av Stiftelsen Vinterfestuka i

1996 i forbindelse med markeringen av Vinterfestukas 40- års jubileum. I tillegg inkluderte jeg i dokumentstudien en artikkel som sto på trykk i Fremover mars i år hvor dagens Svarta Bjørn- komité søkte etter representanter. Romanen Svarta Bjørn skrevet av Nils A. Ytreberg fremmer også noen interessante perspektiver, så denne er medtatt i analysen. Begrunnelsen ligger i at informantene i stor grad trekker romanen inn i sine betrakninger.

Etter hvert som jeg leste gjennom dokumentene innså jeg at dokumentstudien kunne bli for omfattende, og jeg måtte velge hva som skulle være oppgavens fokus. Jeg var interessert i å aktørenes fremstilling, de som er med på å skape arrangementet, som etter min mening best ville besvare problemstillingen. Dokumentene har bidratt til å gi en oversikt over arrangementets utvikling over tid. Det er derfor en begrenset og ikke fullstendig dokumentstudie som her utføres, og som har blitt et supplement til hovedmetoden.

Helt i starten av dette prosjektet tok jeg kontakt med Vinterfestuka-kontoret i Narvik for å få tilsendt brosjyrer som omhandlet festivalen. Jeg fikk da tilsendt Jubileumsheftet som inneholdt en gjennomgang av festivalens utvikling fra 1959 og frem til 1996, deriblant en del relevant informasjon om Svarta Bjørn-utvelgelsen. I Jubileumsheftet henvises det til annonseringene i avisa Fremover i 1959, og jeg tok kontakt med biblioteket i Narvik som sendte mikrofilmene til biblioteket i Harstad. Årets annonsering etter representanter kom jeg tilfeldig over på kiosken. Avisen Fremover hadde bilde av dagens komité på forsiden.

Dokumentene som ble brukt i studien ga verdifull informasjon om Svarta Bjørn-utvelgelsen. Både informasjonen som fremkom i Jubileumsheftet, og informasjonen om hvilke kriterier som gjaldt ved oppstarten av utvelgelsen i 59 og hvilke som gjelder i dag, tok jeg i bruk når intervjuguiden ble utformet.

Observasjonene metodiske plass og betydning

I denne oppgaven tok jeg i bruk deltakende observasjon ved å være tilstede på deler av arrangementet. Deltakende observasjon som metode anses for å være et supplement til intervjuene. Hensikten med å delta var at jeg ville se i praksis

hvordan arrangementet ble gjennomført. Observasjonene ga også en rekke input . Jeg fikk en større forståelse av arrangementet, og en personlig erfaring som har gjort meg tryggere til det videre arbeidet med intervjuene. Observasjonene jeg gjorde meg under festivalen resulterte i avsnittet Reisebrev fra Narvik, som består av analytiske betraktninger fra årets arrangement. Arrangementene jeg deltok på var selve utvelgelsen av årets Svarta Bjørn, utdelingen av prisen til Æres - Rallar og togturen til Riksgränsen. Turen til Narvik innebar også en tur på hurtigruteskipet Ms Richard With og flere turer rundt i byens gater, kjøpesentre og kafeer.

2.2 2 Utvalg

Oppgavens problemstilling var å utforske Svarta Bjørn- utvelgelsen som fenomen. Med utgangspunkt i problemstillingen kunne jeg løst oppgaven på flere måter. Et alternativ kunne vært å intervjuer innbyggerne i Narvik om hva Svarta Bjørn-utvelgelsen betyr for dem, og hvilken betydning de tror utvelgelsen har for byen. Et annet alternativt kunne vært å intervjuet Svarta bjørnene om hvilken betydning utvelgelsen hadde for dem, hvordan de opplevde det å være med som representant blant annet. Det var flere måter oppgaven kunne vært gjort på, men det kunne trukket studien min i en annen retning. Jeg var interessert i nærmere informasjon om hvordan arrangementet ble utformet og av hvem. Jeg ville snakke med personer som hadde innflytelse på hvordan tradisjonen ble forvaltet. En annen mulighet ville vært og bare forholdt meg til dagens komité- medlemmer. Men jeg ville ha spredning for å kunne si noe om endring over tid.

Valget av informanter ble da tidligere og nåværende medlemmer av Svarta Bjørn-komiteen. I utgangspunktet anså jeg 10 personer som et passelig antall, også i forhold til tidsaspektet i denne oppgaven. Målet var å få to personer fra både 70-, 80-, og 90- tallet, og resterende fra 2000 og frem til nå. En viktig del av oppgaven var å se på endringer over tid i forhold til endring av kriterier og gjennomføring av arrangementet. Et utvalg på ti personer ville hatt betydning for undersøkelsens validitet. På grunn av tidsaspektet og lang reisevei for undertegnede endte jeg opp med åtte. En gang i løpet av Svarta Bjørn- utvelgelsens historikk var det en

komité som besto av tre menn. Dette ble jeg gjort oppmerksom på av en informant, og jeg var så heldig at jeg fikk med to av dem. Jeg endte til slutt opp med åtte informanter. To menn og seks kvinner. Det var to personer som satt i komiteen på 60- tallet. En fra 80- tallet, tre fra 90- tallet og to fra nåværende komité.

For å komme frem til informantene tok jeg i bruk internett. Med hjelp av flere kombinasjoner av søkeord kom jeg frem til navnene på tidligere medlemmer. Dagens Svarta Bjørn- komité fikk jeg også navn på ved å bruke søkemotorer på nettet. I tillegg tok jeg også kontakt med Vinterfestuka-kontoret med en forespørsel om flere navn. Samtlige informanter ble kontaktet på telefon. Og i tillegg til å lage avtaler om et mulig intervju benyttet jeg også anledningen til å spørre om de viste om andre personer som kunne være aktuelle å ta kontakt med. Det var en del tilfeldigheter i forhold til personene jeg endte opp med. Fire av informantene ble valgt på bakgrunn av «snøballmetoden», mens de resterende kom jeg frem til ved bruk av internett. I utgangspunktet anså jeg «snøballmetoden» som velegnet for å komme i kontakt med informantene siden Narvik er en liten by hvor «alle kjenner alle». En utfordring med å anvende denne metoden er at jeg kunne endt opp med informanter som var i samme krets og som var enige. Dermed stod jeg i fare for å få et ensidig utvalg, og informantene ville hatt en mulighet til å lede meg unna personer som kunne eksponert eventuelle konflikter for meg.

2.2.3 Intervjuguide

Intervjuguiden ble utformet på bakgrunn av forskningsspørsmålene som ligger under problemstillingen. Dokumentstudien var også med på å gi meg informasjon om ytterligere momenter som kunne være aktuelle. Jeg var interessert i å si noe om endringer over tid, og da også i forhold til kriteriene. Jeg formulerte spørsmål som spesifikt gikk på hvilke kriterier de gikk etter, om de endret på kriteriene og eventuelle diskusjoner knyttet til det, og på hvilken måte de mente kriteriene gjenspeilet rallartidens Svarta Bjørn. Utvelgelsen er basert på myten om Svarta Bjørn og spørsmål som skulle belyse informantenes forståelse i forhold til det ble

også inkludert i intervjuguiden. I tillegg vektla jeg spørsmål som ville få frem hvilken betydning informantene tilla utvelgelsen for byen. Det ble også formulert probespørsmål i den hensikt å unngå for korte svar og eventuelt tydeliggjøre spørsmål som informantene oppfattet som uklare. Intervjuene kan være mer eller mindre ustrukturerte. Intervjuguiden ble utformet med en klar struktur, men temaene for intervjuet krysset hverandre på flere måter som åpnet for en delvis strukturert tilnærming.

Spørsmålene som jeg formulerte var av stor betydning for analysens utforming. Når jeg kom inn i analysefasen valgte jeg å gjøre bruk av fire meningsdimensjoner som avspeilet strukturen i intervjuguiden. Det var med på å klargjøre for meg at det var en rød tråd gjennom oppgaven. Det var en klar sammenheng mellom forskningsspørsmålene og intervjuguiden i forhold til å utvikle fire meningsdimensjoner som ville belyse oppgavens problemstilling. Intervjuguiden ble på mange måter et nav i prosjektet mitt.

2.2.4 Praktisk gjennomføring av intervju

Før intervjuene kunne gjennomføres måtte prosjektet godkjennes av Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste A/S (NSD). Mitt prosjekt var meldepliktig, og jeg sendte inn søknaden og la ved intervjuguiden og samtykkeskjema. Prosjektet ble godkjent med forbehold om at jeg ikke skulle stille spørsmål som ville gjøre informantene lett identifiserbar.

Samtykkeskjemaet delte jeg ut til informantene når vi møttes. De fikk tid i forkant av intervjuet til å lese gjennom og stille spørsmål. Samtlige informanter hadde ingen betenkeligheter med å delta og signerte samtykkeerklæringen. Under telefonsamtalen hvor vi avtalte tidspunkt for intervjuene gjorde jeg dem oppmerksomme på at jeg ville ta i bruk båndopptaker, og det medførte heller ingen utfordringer.

Intervjuene ble gjennomført i Narvik i løpet av mars. Syv av intervjuene ble gjennomført i løpet av fire dager, og det siste intervjuet cirka to uker etterpå. Jeg

lot informantene få bestemme hvor vi skulle møtes, og prøvde så godt jeg kunne å være fleksibel på tidspunkt. Et av intervjuene ble gjennomført hjemme hos vedkommende, to intervju på kafé, et intervju på en nærliggende skole og de resterende fire på kontorer i arbeidstiden.

Gjennomføringen av de første intervjuene bar preg av en nervøs intervjuer. Jeg gikk inn i dette uten erfaring, og etter hvert opplevde jeg det som gradvis enklere. Jeg opplevde det også som en utfordring å skulle be om informantens tid, og følte at jeg trengte meg på. Denne tilbakeholdenheten måtte jeg bare legge bak meg. Jeg ble etter hvert tryggere på meg selv. Dette er en kvalifikasjon som jeg utvikler og som jeg anser som en viktig erfaring. Som forsker må man lære seg å ta tiden til hjelp og lære seg dette.

2.2.5 Transkribering

Intervjuene ble tatt opp på bånd, og samtlige ble transkribert i dataprogram. Det er lettere å forholde seg til materialet og trekke ut momenter av et materiale som foreligger i skriftform.

2.3 Ethiske refleksjoner

Gjennom hele oppgaven har jeg gjort meg noen etiske refleksjoner. Det viktigste har dreid seg om å ivareta informantens anonymitet. Under utformingen av intervjuguiden var jeg påpasselig med å ikke formulere spørsmål som ville gjøre informantene identifiserbare. Når jeg transkriberte intervjuene byttet jeg navn på informantene slik at de navnene som fremkommer i analysen ikke er informantens egne. I analysen har jeg også vært opptatt av å ikke referere til informantene på en slik måte at de blir gjenkjent. Dette var en balansegang. Det var mye spennende som fremkom i materialet og jeg måtte hele tiden vurdere hvordan det kunne trekkes inn på en god måte. Noen ganger måtte jeg bare la være å trekke informasjon inn i analysen for å ivareta informantens anonymitet. Allikevel blir det vanskelig å unngå at noen kan kjenne hverandre igjen. Narvik er

en liten by og de fleste kjenner godt til hverandre innenfor miljøet. Derfor valgte jeg å beskrive informantene på minst mulig måte i dette metodekapittelet. Det var også en utfordring med å ta i bruk «snøballmetoden». Når jeg tok kontakt med mulige informanter på telefon ville de gjerne vite om jeg hadde snakket med andre som de satt i komiteen med, og om hvorvidt jeg allerede hadde en eksisterende avtale med dem. Jeg har også gjort meg noen refleksjoner rundt det å være en kritisk forsker. Og det har vært retningsgivende for meg under dette prosjektet at informantene skal kunne lese dette i ettertid.

Når man skal videreformidle informantenes ord og refleksjoner må man hele tiden være oppmerksom på at utsagn de kommer med ikke må tas ut av sammenheng, og man må heller ikke tilkjenne informantene synspunkter de faktisk ikke har. Derfor har jeg i teksten latt informantene komme til orde ved å anvende lengre sitater der jeg mener det har vært nødvendig, for på den måten opprettholde informantenes egne meninger og uttrykk.

3.0 Narvik i kontekst

I dette kapittelet vil jeg gi en kort gjennomgang av utviklingen til Narvik som by gjennom byggingen av jernbanen.

3.1 Malmbyen Narvik

Etterspørselen etter malm i Europa på midten av 1800- tallet førte til at øynene falt på Narvik. Malmen som tyskerne trengte var lokalisert i fjellene rundt Kiirunavaara og Luossavaara i Nord- Sverige (Aas, 2006:27). Den beste måten å få transportert malmen ut på var ved å bygge jernbane til Narvik, og deretter sende malmen med skip til Europa (Ibid, 27). Narviks fordel var at stedet ikke befant seg så langt unna malmfeltene i tillegg til at havnen var isfri. Dette ville bety at utskipningen av malmen kunne skje hele året. Etter flere år med diskusjoner om både lokalisering av jernbanen og finansiering startet arbeidet med byggingen av Ofotbanen i 1883 (Ytreberg, 1953:140). Byggingen av jernbanen startet i 1883 og da startet blodslitet til arbeiderne som varte helt til arbeidet ble avsluttet i 1889 (Ibid:141). Byggingen av jernbanen krevde dyktige arbeidsfolk, og det strømmet på med menn fra Sør- Norge, Sverige og Finland. Dette var menn som kom fra områder med jernbanelinjer og de hadde vært med på denne typen arbeid tidligere. I Norge gikk disse arbeiderne under tilnavnet *Slusk* og i Sverige under tilnavnet *Rallare*. Begge disse betegnelse hadde både i Norge og Sverige en negativ betydning, men for mennene som jobbet på anlegget var navnet en hedersbevisning (Ibid:146).

Fra 1889 og til 1898 var det en lang pause i byggingen av Ofotbanen. Arbeidet ble gjenopptatt av Norges Statsbaner i samarbeid med det svenske Bolaget i 1898, etter et vedtak av både den norske og den svenske stat (Ibid: 195-197), og i 1903 ble anlegget ferdigstilt. Det er i disse årene historiene om Rallaren og Svarta Bjørn utspiller seg. I årene mellom 1898 og frem til 1903 vokste Narvik frem som by. I forbindelse med byggingen av jernbanen ble det behov for å bosette mange arbeidere, som for eksempel ingeniører og funksjonærer. Disse bosatte seg først og fremst i Narvik- området (Ibid:199). Ferdigstillingen av jernbanen førte til at

flere av de midlertidige bosettingene langs linjen ble forlatt, og mange av dem dro til Narvik. Fremveksten av Narvik som by var et resultat av *Jernbanen* og *Bolaget*, som dannet det økonomiske grunnlaget for videre vekst (Ibid:238).

I 1902 ble Narvik tildelt offisiell bystatus. I 1910 bodde det 4600 mennesker i Narvik, til sammenligning med Tromsø som da hadde 7633 innbyggere (Aas, 2006:40). Utviklingen av Narvik som by skjedde fort og i 1950 hadde Narvik rundt 10 000 innbyggere (Ibid:42). Historikeren Nils A. Ytreberg ble i 1947 forespurt av Narvik kommune om å skrive Narviks byhistorie og det var viktig for kommunen at Ytreberg vektla historiene fra Rombaksbotn og samfunnsforholdene der (Ibid:31). Da Narviks historie skulle skrives ville de « bruke rallaren og fokusere på rallarkulturen. Det var framhaldet på ein trend frå Sverige på slutten av 1940- åra, der det gjekk føre seg ei sterk minneskaping om epoken gjennom skjønnlitteratur, film og minnesamlingar» (Aas, 2006:64). Her følger et utdrag fra Narviks Historie som ble gitt ut i 1953, som kan være med på å vise hvordan Ytreberg inkluderte historier fra Rombaksbotn inn i historieverket: « Rombaksbotns «kvins» var også høyst mangfoldige og ikke ufarlige. Blant dem som figurerer hyppigst i rettsprotokollene var søstrene *Olga Fastamuida Well* og *Agnes Orkana Holm*. Den første var stor og staselig, den andre mindre og mer vever. De hadde en «varmestue» som de yndet å kalle hotell, og et ølsalg som antakelig ikke bare inneholdt lave prosenter» (Ytreberg, 1953:210).

Historieverket til Ytreberg var med på å gi nytt liv til historiene om arbeiderne på Ofotbanen, og var og med på å skape nye minnesteder for byen(Ibid:66). I 1954 utkom romanen *Svarta Bjørn* skrevet av Ytreberg, og den har vært med på å bygge opp under myten om Svarta Bjørn. Den sagnomsuste rallarkokken.

4.0 Analysen

Dette kapitlet er tredelt hvor første del inneholder et «reisebrev» fra Narvik som består av analytiske betraktninger fra årets arrangement. Del to av denne analysen starter med en introduksjon av hvordan begrepet *myte* forstås og ønskes anvendt i denne oppgaven, samt en kort presentasjon av teoretiske bidragsytere som anses hensiktsmessig for videre analyse av datamaterialet. Ytterligere vil jeg analysere empirien innhentet gjennom de personlige intervjuene samt dokumentene og sette det inn i en større analytisk sammenheng. Nærmere gjennomgang av hvordan dette tenkes gjøres kommer i avsnittet Analyse av det samlede datamaterialet. I del tre vil empiriske funn i fra materialet drøftes og settes inn i en større samfunnsmessig kontekst. Dette vil jeg komme tilbake til senere i oppgaven.

4.1 Del 1. Reisebrev fra Narvik

I denne delen vil jeg presentere et reisebrev fra Narvik. Dette inkluderer de ulike aktivitetene som inkluderes i Vinterfestuka, samt mine observasjoner på de aktivitetene jeg deltok på.

4.1.1 Narvik i vinterfest

Hensikten med denne oppgaven er å belyse Svarta Bjørn- utvelgelsen som fenomen. Utvelgelsen er en del av arrangementet til Vinterfestuka. Som en del av analysen valgte jeg derfor å ta turen til Narvik under årets VU for å se hvordan utvelgelsen foregår i praksis, og kanskje få en større forståelse av Vinterfestukas betydning for byen. Nedenfor følger et resyme av mine dager i byen, og under beskrivelsen av arrangementene og ellers det som Vinterfestuka og Narvik har å by på har jeg i tillegg til undertegnede egne feltnotater tatt i bruk programbladet for VU 2010.

Helt siden oppstarten i 1956, da som Fransk Festival, har Vinterfestuka gått av stabelen i Narvik. Byen syder av liv, og som en av informantene mine kommenterte «Narvik- folk er ikke til å kjenne igjen».

Vinterfestuka

Vinterfestuka ble i år arrangert fra 13 til 21. mars, og arrangementene var mange. VU kunne friste med konserter med den kjente norske pop-duoen D`Sound, jazz/pop solisten Silje Nergaard, dansebandet Ole Ivars og hip-hop gruppen Joddski blant flere. Musikktilbudet var variert, noe som er med på å styrke den folkelige profilen til VU. Det var vel ikke det rallarene og kokkene danset til i Rombaksbotn i hine hårde daga, men allikevel del av en populærkultur som favner bredt. I tillegg til konserter var det kunst- utstillinger, Rallarspill på Barnas Scene og foredrag på Ofoten Museum blant annet. Narvik videregående skole, avdeling Solhaugen, hadde Åpent Hus under VU, i likhet med LKAB som inviterte til visning av det nye lageranlegget, samt mange flere arrangementer. Alt med Svarta Bjørn og Rallaren i fokus, noe som er et gjennomgangstema under VU. Gjennom feiringen av byens tilblivelse trekker VU linken til gamle dager og det tradisjonelle ved å gjøre bruk av Svarta Bjørn som symbol på det tradisjonelt kvinnelige, og tilsvarende står Rallaren som symbol på de maskuline verdiene.

Barnas Vinterfestuke

Barnas høydepunkt under VU, er Barnas Kostyme- tog den første lørdagen under VU. Barn (med foreldre) kler seg ut i all verdens fargerike kostymer, og gikk i Narviks gater. I tillegg til prinsesser og Kaptein Sabeltann, var det også små svarta bjørner og rallarer å spore. I følge Festivalledelsen var det ca 2000 barn og voksne i toget. Etter toget var det familieforestilling i Lokstall 1, hvor selveste Kai Kiil underholdt. På byens kjøpesentre var det ulike aktiviteter for barna, i tillegg til at du kunne risikere å treffe på figurene «Upsy Daisy» og «Hinkel Pinkel», kjent fra Nrk- programmet Drømmehagen.

Ms Richard With

Som et resultat av dårlig hotellkapasitet i byen, ligger Hurtigruteskipet Ms Richard With til kai under VU. Under VU 2010 kom hurtigruten til Narvik tirsdag

16. mars på kvelden. Tidligere har ankomsten til Svarta Bjørn- representantene blitt lagt til jernbanestasjonen, men på grunn av dårlig oppslutning har det blitt flyttet til Narvik Havn. Representantene ankommer havna rett før hurtigruteskipet, og det var deretter presentasjon av jentene og «perrongdans» (havnedans). Flere av arrangementene under VU var lagt til skipet, som i tillegg til et rikholdig restauranttilbud, også hadde korte seilturer til Rombaken og Skjomen på menyen.

Æres priser

Stiftelsen Vinterfestuka har egne priser som deles ut i forbindelse med Vinterfestuka, blant annet Æres- Rallar og Æres- Svarta Bjørn. Disse utmerkelsene gis til personer som har gjort en innsats innenfor idretten, arbeidslivet og det kulturelle området på Nordkalotten. Prisen til Æres- Svarta Bjørn ble i år delt ut på Svarta Bjørn- konferansen, og prisen til Æres- Rallar ble utdelt samtidig som utvelgelsen av Svarta Bjørn. Disse prisene deles ikke ut hvert år.

Kvinner i NORDavind

Svarta Bjørn- konferansen «Kvinner i NORDavind» ble i år arrangert for 5 gang. Konferansen ble avholdt på Lokstall 1 og ble av arrangørene regnet som en suksess. I år var det bredt spenn mellom foredragsholderne, blant annet Kari Jaquesson, «treningsguruen» som de aller fleste kjenner igjen fra tv- programmet God morgen Norge på Tv 2, Turboneger- vokalisten Hank Von Helvete, polfarer Cecilie Skog, Narvik- jenta Gro Brækken som nå er administrerende direktør i Oljeindustriens Landsforening og har en fortid som Generalsekretær i Redd Barna i tillegg til Putte Svensson. Sistnevnte er initiativtaker og primus motor for rockefestivalen som har satt Hultsfred i Sverige på kartet. Det som kjennetegner disse foredragsholderne er at de er sterke personer som har noe å fortelle, noe som også er med på å trekke linken bakover til Svarta Bjørn og Rallaren. Musikalske innslag var det også i regi av gruppen Nordic Tenors, som også var syngende

konferansierer. Underveis i konferansen ble også prisen til Æres Svarta Bjørn delt ut som da gikk til Tone Lindberg, Direktør i Natech.

Rombaksmusikken og Rallarklubben

Rombaksmusikken er et fast innslag under Vinterfestuka, og har holdt på i nærmere 50 år. I tillegg til flere oppdrag under Vinterfestuka er de ofte å se i lag med svarta bjørnene, og med stor iver vekket de byen til liv.

Den Stolte og Ærverdige Rallarklubben av Malmbyen Narvik har siden den ble stiftet i 1981 arbeidet med å fremme Vinterfestuka og Narvik. Medlemstallet teller over 3000 personer, og de har opp gjennom årene blant annet jobbet med å reise Svarta Bjørn- statuen. I tillegg driver de med ulike prosjekt som tar sikte på å gi byens barn og unge informasjon om rallartiden.

Byen under VU

Hvert år under VU deles det ut en pris til den beste vindus- utstillingen med rallartema. Premien er en Svarta Bjørn- pokal som vinneren får beholde til neste VU. Årets vinner var Nordea Bank, og pokalen ble overbrakt av fjorårets Svarta Bjørn Jenna Nalli.

De fleste av de ansatte på byens butikker går kledd i klær fra rallartiden, og på en av byens kafeer observerte undertegnede at det var mulig å få kjøpt en Svarta Bjørn- burger. Fikk dessverre ikke prøvd den, men satset i stedet på at kaffen var i god gammel Svarta Bjørn- årgang. På byens torv var det satt opp en lavvo hvor det var mulig å stikke innom både på dagtid og kveldstid. Uteservering på Rallar` Pub og Kro var dekorert med busker og det var satt opp en stor grill utendørs. Narvik under Vinterfestuka var virkelig en by i Vinterfest!

Rallarviser

Rallarene var kjent for sine mange viser som inneholdt historier om både glede, sorg, fylleslagsmål og kjærlighet. Rombaksvisa er en av de mest spilte visene under VU, og som teksten viser er det en historisk kontekst som tegner seg frem. Her er de to første versene:

1. Mellan höga fjällen vid Ofotens fjord
skall en by anläggas uppi höga nord,
der en järnväg ifrån Sverige kommer till att tåga fram,
och det kände stället är Wicktorihamn.
2. Banans andra ände det är Luleå,
sedan skall den över höga fjället gå.
Intill gruvas Luossavara skall den banan stryka fram
över norska gränsen till Ofotens hamn.

Utvelgelsen av Æres Rallar og Svarta Bjørn.

Den siste lørdagen i VU var dagen vi skulle få vite hvem som skulle utvelges til Svarta Bjørn. Dagen opprant med flott vintervær og sol. Selve utvelgelsen skulle foregå utendørs, nærmere bestemt på torvet utenfor Rådhuset. Det var et bra oppmøte av folk tidsriktig kledd i rallarklær, og det var en hyggelig men høytidelig stemning. Rallarmusikken var til stede sammen med koret Rallarklang. I tillegg til utvelgelsen av Svarta Bjørn skulle det også kåres Æres Rallar. Utvelgelsen av Æres Rallar ble foretatt av styreleder i Stiftelsen Vinterfestuka, Sølvi Øgsnes, som informerte om at prisen kan gis til en mann som med Rallarens mot, handlekraft og nytenkning har gjort en banebrytende innsats innenfor kultur- og arbeidsliv. Utvelgelsen ble tildelt Robert Hermansen som har en lang karriere bak seg blant annet i LKAB Norge, Store Norske Spitsbergen kullkompani og nå som styreleder i Troms Kraft. Robert Hermansen takket for prisen med en flott tale.

Etter utdelingen av prisen til *Røde Robert* (på grunn av hårfargen), var det klart for Svarta Bjørn- utvelgelsen. Svarta Bjørn- utvelgelsen fremsto som det totalt motsatte av førstnevnte utdeling, yndige piker avløser rødhåret mann med skjegg. Svarta Bjørn- representantene kom gående inn på torget på rad og rekke. Aller først i følget var det en bjørne-veker, så kom fjorårets Svarta Bjørn, de fem Svarta Bjørn- representantene, og til sist en bjørne-veker. Svarta Bjørn- representantene presenterte seg, en etter en, og sa noen ord om hva de het, hvor gamle de var, hvor de kom i fra og hva de jobbet med. Deretter ble juryen presentert, som i tillegg til å bestå av Svarta Bjørn- komiteen også inneholdt personer som hadde vært i kontakt med representantene under uka. Sølvi Øgsnes delte ut prisen til Svarta Bjørn 2010, som ble 20- årige Susanne Langnes fra Målselv, til klapp og jubel fra publikum. Underveis i utvelgelsen ble det sunget fra visen Rallarens Ros. Hele arrangementet på torvet bar preg av høytidelighet, om det skyldtes tonene fra Rombaksmusikken og sangen fra Rallarklang, eller hele rammen rundt med så mange mennesker kledd i rallarklær får være opp til hver enkelt deltaker å avgjøre.

Den sagnomsuste togturen til Riksgränsen.

Togturen til Riksgränsen går det mange historier om, så forventningene var mange (og blandede) når jeg gikk nedover mot jernbanestasjonen. Turen med toget til Riksgrensen har vært en del av VU- programmet i flere år , og byr på både musikk og underholdning. Avreise var satt til 14.15 den siste lørdagen i VU, et par timer etter utvelgelsen av årets Svarta Bjørn. Jeg hadde alliert meg med en venninne og hennes reisefølge så alt lå til rette for en svært hyggelig togtur. Nede på jernbanestasjonen var det et yrende folkeliv, og jeg var vel en av de få (les:jeg og de andre damene i mitt følge) som ikke hadde noe på kroppen som kunne minne om rallartiden. Vel plassert inne i toget, etter en forholdsvis hyggelig «ransakelse» for å kunne spore eventuelle medbrakte alkoholholdige drikkevarer, kunne plassen inntas. I likhet med flere ansatte som jeg observerte på butikker i byen, var også tog personellet her kledd i flotte uniformer fra gamle dager. Etter hvert som det nærmet seg avgang fyltes toget opp, og svarta bjørnene var blant de siste som gikk

ombord. Når toget kjørte ut fra stasjonen gikk det bare et par sekunder før vi hørte en klar og tydelig stemme: « Kor kan vi få kjøpt øl hen?»

Togturen var veldig flott og utsikten upåklagelig. Vi kjørte blant annet forbi stasjonene Strømsnes og Bjørnefjell på tur opp mot Riksgränsen. Stemningen var god ombord, men jeg fikk raskt erfare at å sitte mot kjøreretningen på toget, ikke var det lureste. Vel fremme på Riksgränsen etter vel en times togtur, var det bare å komme seg ut i frisk luft og følge strømmen. Målet var hotellet, og når vi var kommet oss innomhus bar det ned i underetasjen. Der var det bar med flere tilstøtende oppholdsrom. En interessant observasjon jeg gjorde meg når jeg kom inn var at det var lang kø både foran baren og på toalettene, noe som sett i sammenheng med alkoholinntaket på togturen er ganske naturlig. Det som kommer inn, må jo ut! Inne i baren/restauranten var det gjort klart til turens høydepunkt. «Landskampen» mellom Norge og Sverige i ved-saging, og med siste OL friskt i minne var det nok flere nordmenn som håpet på en revansje. Men aller først var det underholdning i regi av Rombaksmusikken, og det var flere som benyttet anledningen til å svinge seg. Stemningen var høy, og enda bedre ble det når Rallarklubben satte i gang konkurransen. Det skulle være to personer på hvert lag, en kvinne og en mann. Lagene skulle med god gammeldags handsag sage seg gjennom en stor vedkubbe, og til stor jubel og klapping fra publikum satte de i gang. Det ble seier til Sverige, noe vi nordmenn tok med fatning og godt humør. Det er tross alt Vinterfestuka, og som Johnny Mobakken i Rallarklubben sa: «Vi har jo Petter Northug».

På Riksgränsen ble det også foretatt en dåp av rallarhatten til Åres-Rallar 2010, Robert Hermansen. Dåpen foregikk ved at det ble helt vann i hatten og deretter kom det damer frem, deriblant noen av årets Svarta Bjørn- representanter, som hoppet på hatten. Hatten ble døpt på ekte rallarvis. Så var det klart for tilbaketuren. Etter å ha ventet på stasjonen vel og lenge i noe som føltes som 20 minus, kom endelig toget kjørende inn. Turen tilbake forløp på samme måte som turen opp, og Svarta Bjørn- representantene gikk rundt i toget og solgte billetter til kveldens hovedarrangement, Rallarfesten i Lokstall 1 med mat og musikk. Stemningen var betraktelig høyere på turen nedover og musikkinnslagene var

varierte. Alt i fra rallarviser til: «I'm in love with a fairytail...even though it huuuurts...».

4.2 Del 2. Begrepsavklaring samt teoretiske bidrag

Myten om rallarkokken Svarta Bjørn står sentralt i Svarta Bjørn- utvelgelsen i Narvik. I analysen anses det derfor som hensiktsmessig å inkludere mytebegrepet for å tydeliggjøre hva slags fenomen Svarta Bjørn- utvelgelsen er.

Myte er et ord som jeg har brukt og fremdeles bruker i mange sammenhenger uten egentlig å reflektere over hva det egentlig betyr, bortsett fra at det henviser til noe som er oppdiktet. Snakkes det om ting fra gammelt av som ikke helt passer inn i vår oppfatning så er det lett og henviser til at « ja, men det er jo bare en myte». Ok, så da betyr det altså at det ikke er sant. Men hva ligger egentlig i ordet myte, og hvilken betydning har det for folk?

Opprinnelsen til ordet myte er avledet av det greske ordet mythos som betyr fortelling. Kritiske røster i det gamle Hellas betvilte de gamle historiene om guder og helter noe som igjen ga opprinnelsen til vår forståelse av ordet myte som noe oppdiktet (Gilhus og Mikaelsson, 2001:103). Opprinnelsen av ordet myte som religionsforskerne Ingvild Sælid Gilhus og Lisbeth Mikaelsson her gir, samsvarer med hvordan vi bruker det i vår dagligtale som en forståelse av noe som er uklart og fordrer en kritisk vurdering (Ibid:103).

Mytebetegnelsen kan forstås på ulike måter. På den ene siden inngår det som en del av vårt hverdagsspråk, som også informantene tar i bruk. Tilsvarende inngår det som en del av en større teoretisk forankring. I denne oppgaven er jeg interessert i å tydeliggjøre informantenes forståelse av Svarta Bjørn- myten og hvordan myten om henne forvaltes gjennom utvelgelsen. Hvorvidt myten om Svarta Bjørn er sann eller ikke vil ikke være vesentlig for hvordan mytebegrepet vil forstås i denne oppgaven.

Sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen gjør i *Kampen om fortiden, et essay om myter, identitet og politikk* (1996), rede for sin forståelse av mytebegrepet. I essayet viser Eriksen hvordan historien/fortiden brukes for å skape fellesskap og en form for kollektiv identifikasjon. Eriksen argumenterer for at økende globalisering resulterer i deterritorialisering. Med dette mener han at globaliseringsprosessen fører til at stedet i seg selv mister sin helhetlige karakter. Og nettopp derfor er det « blitt et viktig identitetsprosjekt å konstruere en autoritativ, fast, heroisk fortid », og et « kanskje like viktig prosjekt å konstruere et fast sted koblet til denne tiden » (Eriksen, 1996: 75). Dette er et poeng som kan være med på å forklare hvorfor Rallaren og Svarta Bjørn så sterkt knyttes til Narviks opprinnelse, og brukes som symboler i dag. I essayet stiller Eriksen spørsmålet: « Hvordan blir hendelser i en fjern fortid plutselig viktige i nåtiden? ». Og svaret på dette ligger i «... det alminnelige, implisitte synet på fortellingene om fortiden som om de var moralske fortellinger om oss selv» (Ibid: 49). Dette kan forstås slik at vi bruker historien for å si noe om nåtiden. Mytene kan derfor ha en viktig posisjon i samfunnet fordi de binder mennesker sammen.

Eriksen poengterer at hans forståelse av mytebegrepet ikke vil dreie seg om hvorvidt myten er sann eller ikke. Det er derimot mytenes emosjonelle kraft som skal utforskes (Ibid:21-22). Ingvild Sælid Gilhus og Lisbeth Mikaelsson forfekter en forståelse av mytebegrepet som er i overensstemmelse med Eriksen. De mytiske fortellingene har sitt utspring i « samfunnets behov for samlende symboler og ledetråder» (Gilhus og Mikaelsson, 2001:120).

En samfunnsvitenskapelig forståelse av mytebegrepet innebærer at mytene må utforskes i forhold til hvordan individene bruker mytene for å forstå seg selv og verden (Eriksen, 1996:21). Det er ikke vesentlig hvordan den meningsbærende kategorien virker, det er informantenes forståelse som er i fokus. Jeg vil derfor operere med en analytisk forståelse av begrepet myte i henhold til Eriksen samt Gilhus og Mikaelsson.

Torunn Selberg er folklorist og professor i kulturvitenskap. I forskningsartikkelen «Festivals as Celebrations of Place in Modern Society: Two Examples from Norway» analyserer hun festivalene St. Sunniva som finner sted på øya Selja ved

Stadthavet, og Finnskogdagene på Svullrya i Finnskogen. Selberg bruker disse som eksempel på festivaler som med lokal stedsforankring i fokus tar i bruk narrativer for å feire fortiden. Selberg bruker ordet narrativ som begrep om historiene som fortelles, mens jeg bruker myte. Det er forskjell på begrepene narrativ og myte, men begrepene kan sammenfalle på sentrale punkter. Selberg bruker begrepet narrativ på en slik måte som sammenfaller med min forståelse av myte. Gjennom festivalene som eksemplifiseres i artikkelen viser Selberg oss hvordan narrativer om fortiden brukes til å knytte bånd mellom stedenes særegenheter og historiske røtter, ut til omverdenen. Dermed fremstilles både Selja og Finnskogen som unike steder i en global verden hvor *stedet* sies å ha mistet sin betydning. Festivalene innehar dermed en betydelig rolle i forhold til å presentere stedene som interessante og unike (Selberg, 2006: 297-298:). I forhold til Vinterfestuka som festival er relevansen tydelig for denne oppgaven. Arrangørene tar i bruk mytene om Svarta Bjørn og rallaren for å feire byens opprinnelse under Vinterfestuka. I likhet med festivalene St. Sunniva og Finnskogdagene er Vinterfestuka en festival med lokal stedsforankring i fokus. Jeg vil derfor ta i bruk Selbergs artikkel for å vise hvordan Vinterfestuka gjennom Svarta Bjørn- utvelgelsen bruker myten om henne til å hylle byens fortid.

Historiker Steinar Aas skrev sin doktorgradsavhandling om Narviks byhistorie. Aas skrev sammen med Oddvar Svendsen hvert sitt bind av Narviks historie i anledning byjubileet i 2002. Aas skrev bind 1 «Byen, banen og bolaget» som tok for seg perioden 1902-1950, noe som ga utgangspunkt for doktorgradsavhandlingen. Og i forbindelse med avhandlingen kom han i 2006 med « Ei Byhistorie om Narvik 1902- 1950 – Eit Refleksjonstillegg». I dette tillegget viser Aas blant annet hvordan Nils A. Ytreberg, som var forfatter av Narviks historie som ble gitt ut i 1953- 54 samt romanen Svarta Bjørn, bidro til å bygge opp om og vedlikeholde myten om Svarta Bjørn og rallarene i Narvik.

4.2.1 Analyse av det samlede datamaterialet

Målet med denne oppgaven er å få en bedre forståelse av hva slags fenomen Svarta Bjørn- utvelgelsen er, og spørsmålene som ønskes belyst er følgende:

1. Hvordan kommer myten om Svarta Bjørn til uttrykk?
2. Hvilke kriterier er i virke i dag?
3. Hvilken betydning har Svarta Bjørn- utvelgelsen for Narvik- samfunnet?
4. Hvordan har Svarta Bjørn- utvelgelsen endret seg?

Oppgaven skulle utføres ved å intervjuere personer som har sittet/sitter i Svarta Bjørn- komiteen i Narvik, og gjøre en dokumentstudie samt foreta observasjoner av selve arrangementet. Jeg var interessert i å få nærmere informasjon om utvelgelsen i forkant av intervjuene, og dokumentstudien inngår i analysen som en forberedelse til intervjuene. Det var derfor en begrenset dokumentstudie som ble gjennomført. Dokumentene som skal inngå i analysen er de første annonseringene etter Svarta Bjørn- kandidater i avisen Fremover i 1959, annonseringen i Fremover etter representanter for Svarta Bjørn- utvelgelsen 2010 og et Jubileumshefte som ble gitt ut av Vinterfestuka til VUs 40- års jubileum i 1996.

Meningsdimensjoner

Under transkriberingen og senere gjennomlesningen av intervjuene ble det tydelig at det foreligger en rekke fellesnevner i informantenes forståelse av Svarta Bjørn- utvelgelsen. Jeg har tatt utgangspunkt i disse fellesnevnerne og laget fire meningsdimensjoner som rommer ulike aspekter ved utvelgelsen, som i tillegg skal brukes til å besvare forskningsspørsmålene. Meningsdimensjonene er som følger:

1. Mytens Svarta Bjørn
2. Dagens Svarta Bjørn
3. Svarta Bjørn- utvelgelsens betydning for Narvik- samfunnet
4. Spenninger mellom tradisjon og endring.

Under hver dimensjon vil jeg begrunne hva som ligger i disse.

Jeg tok utgangspunkt i forskningsspørsmålene under arbeidet med intervjuguiden og har dermed bidratt til å konstruere meningsdimensjonene. Forskningsspørsmålene avspeiler seg derfor i meningsdimensjonene.

1) Mytens Svarta Bjørn

I tråd med det første forskningsspørsmålet vil jeg her gjennomgå datamaterialet for å se nærmere på hvordan myten om Svarta Bjørn kommer til uttrykk. Som tidligere nevnt står myten om Svarta Bjørn sentralt i forhold til å forklare Svarta Bjørn- utvelgelsen som fenomen. Arrangørene av Vinterfestuka forvalter myten om Svarta Bjørn gjennom Svarta Bjørn- utvelgelsen, og tilskriver med dette mening til utvelgelsen. Gjennom intervjuene, dokumentene og observasjonene mine kommer det tydelig frem hvordan myten om rallarkokkas forvaltes, noe som gjør det særlig relevant å diskutere mytens betydning. Svarta Bjørn- mytens opprinnelse og omfang kan også settes i sammenheng med romanen Svarta Bjørn av Nils A. Ytreberg som ble utgitt i 1954. Jeg vil derfor presentere et utdrag hentet fra boken til Ytreberg som beskriver Svarta Bjørns inntog til Rombaksbotn:

«Rettens folk! De skal vel inn og ordne opp i en eller annen sak på det ille beryktede sted som heter Rombaksbotn. Det er noksom bekjent at mange som der holder til , neppe kan sies å være av mors beste barn. Herrene har allerede et helt lite lager av historier om det liv som leves der inne av rallare og kvins og alskens løse elementer. Et Sodoma og Gomorra som er til å korse seg over» (Ytreberg, 1954: 6).

«Da er det hun snur seg. Slår parasollen ned og sløret opp. Vender seg rolig og tar som et overblikk over dem alle. Så ser hun opp mot fjellet. Et par strålende, mørke øyne var det de så. Og noe gåtefullt fjernt i blikket, da hun vendte det fra dem. Et ungdommelig, vakkert ansikt, rammet inn av ravnsvart hår. En renskåren, gresk profil, som på en gammel kamë (Ytreberg, 1954:8).

Ytreberg skriver her om en ung, vakker dame med ravnsvart hår, ikke så ulik de flere andre historiene som verserer om Svarta Bjørn. I Narvik går Svarta bjørn for å være Anna Rebekka Hofstad som angivelig som ung jente kom fra Helgeland,

dro opp i fjellene hvor hun arbeidet hardt som kokke for rallarene til hun under mystiske/uklare omstendigheter omkommer noen få år senere. Myten om henne tilsier at hun var mørk, vakker og veldig populær blant mannfolkene. Hvert år under Vinterfestuka blir hun hyllet som rallarkokka Svarta Bjørn, og skal stå som symbol på kvinnene som ga alt under arbeidet med jernbanen. Men hvem var hun egentlig, og var det egentlig Anna Rebekka Hofstad som var den legendariske Svarta Bjørn? Dette er spørsmål som er umulig og svare på men som i så måte gjør det desto mer interessant hvordan myten om henne lever i beste velgående i Narvik.

Hvem var hun egentlig?

Jeg var interessert i å få vite hvordan informantene så på Svarta Bjørn. Grunnen til dette var at det verserer historier om flere Svarta bjørner, i tillegg til at historiene om Svarta Bjørn viser til en person som fremstilles som sammensatt.. Jeg stilte følgende spørsmål til mine informanter: « Det verserer ulike oppfatninger om hvem Svarta Bjørn egentlig var. Hvordan oppfatter du henne?» Det viste seg at de hadde forskjellige oppfatninger om hvem Svarta Bjørn egentlig var, som Frida sier det: « ...ingen er 100% sikker på,. Vi har jo fått ei historie fortalt om hvem hun egentlig er, hvem vi tror det er». Her ser vi at det Frida sier direkte går på hvor vidt myten om Svarta Bjørn stemmer. Hun er opptatt av sannhetsgehalt. Det vil si hvorvidt historien om Svarta Bjørn er autentisk. Jeg som forsker er derimot opptatt av hvilken betydning myten om Svarta Bjørn tillegges.

Diana igjen sier: «For meg så var Svarta Bjørn Anna Rebekka Hofstad, i fra Helgeland og som kom oppover hit for å jobbe på anlegget». Dette kan illustreres ytterligere med Anne som sier « Akkurat det med Anna Rebekka, det var sånn som kom inn etter hvert for meg. Hvem var hun? Fra barndommen så var det jo de flotte jenten/damen som gikk fremst i barnetoget når vi andre var utkledd og var Svarta Bjørn- kandidat som det het da. Det var veldig stort VU, Barnas Dag og få gå bakom Svarta Bjørn».

Som sitatene ovenfor viser hersker det usikkerhet blant informantene angående opprinnelsen til Svarta Bjørn. Og i tillegg som vi kan se ut i fra det Anne sier om Anna Rebekka og hvor stort det var å få gå bakom Svarta Bjørn som barn, er det

også en sammenbinding mellom myten om Svarta Bjørn og Svarta Bjørnutvelgelsen. Dette forholdet mellom myten og utvelgelsen vil være sentral i analysen fordi det er et sentralt aspekt i forhold til å utforske utvelgelsen som fenomen hvordan arrangørene bruker myten om Svarta Bjørn som begrunnelse for hvilke representanter de vil ha.

De fleste som jeg intervjuet i Narvik var enige om at rallarkokka Svarta Bjørn kunne stå som symbol på flere, noe som Cecilie understreker med å si « ...hvis man tenker på henne som den damen man tror var Anna Rebekka Hofstad, så var det henne som person. Men samtidig når vi har Svarta Bjørn som en logo eller som en utnevning i Narvik, så er det jo mer som et symbol på alle de som var anleggskokker under den tiden der». Her ser vi at Cecilie går fra å snakke om den myteomspunnede Svarta Bjørn til utvelgelsen i dag.

Romanen Svarta Bjørn

I intervjuene kom boken til Ytreberg ofte opp som et tema når vi snakket om mytene rundt Svarta Bjørn, og som Anne her sier « Jeg refererer også mye til den boka av Ytreberg. Den synes jeg er veldig flott. Jeg liker fortellinga på at det er et sagn. For meg så trenger ikke Svarta Bjørn være den spesifikke personen. Jeg tror at for meg så er Svarta Bjørn et, hva skal jeg si? Personlig så er det ikke Anna Rebekka Hofstad, men det er på en måte de kvinnene som jobbet på den tiden, som levde og var kvinner da. Og spesielt i Rombaksbotn og på fjellene. Det var ikke bare Svarta Bjørn som gjorde en enorm jobb, på anlegget, som kokke og som en som skjøttet de herrene».

I avsnittet ovenfor viser Anne til den tidligere nevnte boken Svarta Bjørn av Nils A. Ytreberg. Romanen Svarta Bjørn som utkom i 1954 samt historieverket til Narvik by som Ytreberg fikk i mandat å skrive på 1950- tallet, har gjort Ytreberg til en viktig bidragsyter til myten om rallarkokka. Som Steinar Aas påpeker har Ytreberg hatt makt til å definere livet til rallarene og «... hjalp dessuten til med å kople opphavet til Narvik saman med rallaren, rallarkokka og rallarkultur, der særleg rallaren og Svarta bjørn så og seie vart grunnleggarane av Narvik.» (Aas, 2006:74). Dette kan være problematisk mener Aas fordi det blir vanskelig og skille mellom hva som er virkelig og hva som er oppdiktet (Aas, 2006:75). I

henhold til min analyse er ikke dette problematisk. Det som er relevant for denne oppgaven er som tidligere nevnt hvilken betydning informantene tillegger myten.

Ytrebergs bok *Svarta Bjørn* går igjen på flere måter i datamaterialet mitt og har åpenbart hatt stor betydning. Dette kan illustreres nærmere med en av mine informanter som forteller om når hun ryddet huset etter foreldrene sine og fant romanen *Svarta Bjørn* i bokhylla: «... å finne Nils Ytreberg sin bok som han ga ut, som dem hadde stående i bokhylla. Jeg var ikke klar over det, om *Svarta Bjørn*. Og det var før den nye utgaven. Den tror jeg nok bygde opp om det jeg sikkert har dannet meg et bilde av». Dette er et tydelig eksempel på hvilken betydning romanen *Svarta Bjørn* har hatt for myten om *Svarta Bjørn*. Her sier informanten det rett ut at den « bygde opp om det jeg sikkert har dannet meg bilde av ».

Når Ytrebergs bok fremheves av informantene, er det nødvendig å si noe om diskusjonene som har versert omkring denne boken. Boken er en roman tuftet på en sagnomsust myte. Det legger ikke forfatteren selv skjul på, og skriver eksplisitt dette på bokens omslag. En av informantene sier selv at « ...det jeg er usikker på i forhold til den boken, jeg vet ikke hvor mye som er oppdiktet og hva som er reelt ». Selberg påpeker at historisk autentisitet i enkelte situasjoner kan måtte vike plass i forhold til hvilken betydning myten tilskrives. Dette er et moment som Aas problematiserer når han skriver « ...men med historieverket til Ytreberg og romanen hans om *Svarta Bjørn* skjedde det heller ei samanblanding av personar, hendingar og handlingar » (Aas, 2006:75). Videre fortsetter han om Ytrebergs forfatterskap at det « ...skapte grunnlag for ny myteskaping med uklåre grenser mellom historie og minne, og mellom faghistorie og diktning » (Ibid: 75). Hvorvidt myten om *Svarta Bjørn* er sann eller ikke er uvesentlig for hvordan myten om henne betraktes i denne oppgaven., men forklaringene til Aas kan brukes til å støtte opp om det som informantene sier om romanen til Ytreberg. I følge Selberg ritualiseres og aktualiseres historiene om fortiden gjennom festivalene. Det er nettopp hvordan ritualiseringen av historien utspiller seg gjennom festivalene Selberg er opptatt av, og ikke hvorvidt historiene er autentiske eller ikke (Selberg, 2006:298).

Aas skriver at en av forklaringene til denne sammenflettingen av fiksjon og virkelighet hos Ytreberg kan skyldes mandatet til Narvik kommune om å implementere rallarkulturen inn i historieverket til byen som ble gitt ut i 1953- 54, og dermed skape en felles identitet gjennom en felles fortid (2006: 64). Dette er noe som kan avspeiles i det Guro sier om Svarta Bjørn og Rallaren at « Hun var jo rammen rundt. Svarta Bjørn, Rallaren og Ofotbanen var rammen rundt. Det er det du forbinder med Vinterfestuka og Rombaksbotn, og det er det alt er tuftet på. Det har jeg har fått inn med teskjeer fra så langt tilbake jeg kan huske». Rallarklubben i Narvik holder foredrag til skoleelever i Narvik om hvordan byen ble til. Og det som Guro sier her er interessant nettopp fordi det ligger en relevans til det å bli sosialisert inn i noe nettopp gjennom ordene « fått inn med teskjeer».

Referansene til boken om Svarta Bjørn er mange. I annonseringen etter Svarta Bjørn- kandidater som sto på trykk i avisa Fremover i 1959 opplyste annonsørene at det var « en moderne type av den Nils. A. Ytreberg skildrer i sin bok, en søker å komme frem til”(Fremover, 2010). Som det kommer så tydelig frem i datamaterialet har romanen til Ytreberg hatt stor gjennomslagskraft i Narvik, noe som er et sentralt poeng i forhold til hvordan myten om Svarta Bjørn forvaltes. Og som utsagnene til mine informanter også viser har Ytreberg bidratt til å holde myten om Svarta Bjørn levende lenge etter at boken ble gitt ut.

Helgen eller skjøge?

Livet som anleggsarbeider var hardt, og det verserer flere historier om hva rallarene bedrev tiden med når de hadde en frikveld. Som Ytreberg skrev det var Rombaksbotn « Et Sodoma og Gomorra som er til å korse seg over » (Ytreberg, 1954: 6). Svarta Bjørn hadde rykte på seg til å være både en helgen og en skjøge og skulle angivelig ha tilfredsstilt både det ene og det andre av behov hos de som hun stelte for. Dette er motstridende karakteristikk som sannsynligvis har vært med på å bygge opp under mystikken rundt henne som person. Dette er noe som underbygges av det Erik sier om Svarta Bjørn « Til å begynne med så viste ingen hvem hun var, bortsett fra at hun var norsk og het Anna.. Det gikk historier om at hun ble slått i hjel av en medsøster. Det står det i boka her. Det er klart at myten om det. De levde jo de kvinnfolkene, og de hadde det ikke så enkelt. De jobbet vel på kjøkkenet, og et og annet. Hvor mange kvinnfolk som var der, det var jo

nærmest horehus der inne og ikke sant, i Rombaksbotn i den tiden, så vidt man vet». Det som Erik sier her når han trekker frem den lugubre delen av livet i Rombaksbotn, illustrerer hvilket syn man hadde på kvinnene som jobbet sammen med nesten utelukkende menn. Dette er også et tydelig eksempel på hvordan myten om Svarta Bjørn er seksualisert. Historiene om Svarta Bjørn tilsier at hun både var en helgen og en skjøge, og referansene til hvordan hun stelte for rallarene er også tvetydige.

Svarta bjørns personlighet

Myten om Svarta Bjørn inneholder i tillegg til karakteristikk om hennes utseende, også karakteristikk som beskriver henne personlighet. Svarta Bjørn fremstilles som en uredd og sterk person, og dette er egenskaper som informantene også forfekter. Cecilie sier følgende om Anna Rebekka at « Når du reiser i fra Kjøtta, hvor gammel var hun, 20? Det er en lang reise å skulle dra av gårde på søken etter jobb, og havne i en arbeidsbrakke på Ofotbanen. Da skal du være litt uredd, nysgjerrig og litt av disse tingene.».

Diana er inne på det samme når hun sier « Det å være uredd, tenk å tørre å forlate det trygge du hadde. Det er bra tøft gjort altså, spesielt på den tiden. Med den rollen kvinnfolkene hadde når du mange ganger var avhengig av en mann, og det da å tørre å forlate. Det skal mye til. Mange mener, dem vet ikke hvorfor Anna Rebekka dro. Hva grunnen til det var. Det er noe som skal til for å presse deg av gårde på en slik tur vil jeg tro. Og nysgjerrig, selvfølgelig. Hun dro av gårde og aner ikke hva hun kommer til. Du må ha et åpent sinn, og være positiv og gjøre det beste ut av det livet har å by deg, rett og slett. Dette ser vi eksempler på i dag og». Her ser vi at Diana fremhever hvor uredd Svarta Bjørn var som kvinne sett i forhold til den tiden de levde i da. Dette som Cecilie og Diana her sier er eksempler på hvordan myten om Svarta Bjørn er påvirket av det faktum at hun var kvinne. Gjennom informantene og dokumentene fremheves egenskapene uredd og tøff som særdeles viktig for Svarta Bjørn å være i besittelse av i den tiden hun levde, i tillegg til at arrangørene ser etter det samme i dag. Dette er da et eksempel på hvordan myten om Svarta Bjørn forvaltes gjennom utvelgelsen, og hvor da utvelgelsen tilskrives mening.

Den legendariske Svarta Bjørn

Nils A. Ytreberg er ikke den eneste forfatteren som har skrevet bok om Svarta Bjørn. Den svenske presten Jan- Erik Johannsons interesse for Svarta Bjørn har resultert i boken Rallarkockan Svarta Bjørn, Legend og verklighet. I boken viser han til tre faktorer som har gjort Svarta Bjørn til en legende. Det første og viktigste er omstendighetene rundt byggingen av jernbanen. Naturen i området var spektakulær, noe som i tillegg til å skape tøffe arbeidsforhold også påvirket arbeidsmiljøet (Johansson, 1999: 102). Dette kan eksemplifiseres nærmere med Berit som sier « Jeg tror ikke hun levde noe glamorøst liv. Jeg tror hun hadde et helvete. Jeg tror hun levde som alle de andre rallarkokkene. Det var å jobbe og fryse og stå på. Det var mye gåing, tror det var mye trasking oppå banen,. Mye arbeid med å få tak i mat, ordne til, vaske. Altså helt, tror det var et helvete. Med kanskje litt pauser en og annen sjelden gang. Jeg tror egentlig ikke vi kan innbille oss det. Jeg tror det var kaldere og verre enn vi noen gang kan tenke oss». Her ser vi at Berit fremhever de vanskelige arbeidsforholdene som var på den tiden. Det arbeidet som rallarkokkene utførte under de rådende omstendighetene bygger opp under fremstillingen av kvinnene som jobbet på banen som både tøffe og robuste. Dette kan videre illustreres med det som nåværende Svarta Bjørn- komité sa i artikkelen i avisa Fremover når de søkte etter årets representanter “Som 20- åring hadde hun ansvar for brakka og et arbeidslag på opptil 15 mann”(Fremover, 2010).

Det er tydelig at informantene har respekt for den jobben og det livet Svarta Bjørn hadde, noe som også kommer frem når Frida sier « Jeg tror du måtte ha vært en veldig uredd person for å gjøre det som hun gjorde. Og hvis det stemmer det som de har funnet ut, at hun var ei prestedatter fra Helgeland, da måtte det ha vært et forferdelig steg å gå ut der i fra og inn til å bli kokke oppe på Rombaksbotn».

Den andre faktoren var hennes kjærlighetsforhold. Hennes flotte utseende ga henne mange beundrere, og kombinasjonen av sjalusi og brennevin førte til mange ubehagelige situasjoner (Johansson, 1999:102). Dette kan illustreres nærmere av Guro som sier « Jeg har lest at hun var glad i fest og slike ting. Det var noen fra Lofoten som var rallarer der inne i Rombaksbotn, som var litt sjalu på dette. Det var om å gjøre å få danset med Anna Rebekka». At andre kvinner var

misunnelige på den vakre Svarta Bjørn er også noe som Anne er inne på når hun sier « ...Også det med samspeilet med de andre kvinnene, som jeg tror kunne vært ganske heftig. Sjalousien og litt kjærlighet». Mystikken rundt Svarta Bjørn løftes til nye høyder når elementer som kjærlighet og sjalusi er inne i bildet. Dett er også et annet eksempel på hvordan myten om Svarta Bjørn er seksualisert. Og som det her kommer frem av Johannson har Svarta Bjørns forhold til menn vært en av årsakene til at hun har blitt en legende, og informantenes kommentarer støtter opp om dette.

Den tredje faktoren som Johannson mener var med på å gjøre Svarta Bjørn til en legende var måten hun døde på. Omstendighetene rundt hennes bortgang er uklare, noe som har vært med på å forsterke mystikken (Johannson, 1999: 103). Mine informanter var også interessert i omstendigheten rundt hennes død noe som tydelig kommer frem når Cecilie kommenterer « Men hvorfor det går en del sagn om henne, det vet jeg ikke. Det er litt mystikk rundt henne, og det skal det egentlig være. Om man finner ut hvordan hun døde og hvordan hun levde. Det er masse spekulasjoner om at hun både ble drept, at hun døde av sykdom, og at hun døde i et sjalusidrama. Det er mye forskjellig som verserer, så er det med på å øke det mystikken rundt henne. Det er kanskje det som har gjort at akkurat hun har blitt løftet opp». Her er Cecilie inne på noe vesentlig som på en tydelig måte illustrerer Johannsons poeng. De uklare omstendighetene rundt hennes død er med på å bevare mystikken. Og det er vel så og si umulig å finne ut av hva det var som egentlig skjedde, noe som gir rom for videre spekulasjoner.

Svarta Bjørns død

Diana er også inne på det samme som Cecilie sa i forrige avsnitt når hun sier « Hva hun til syvende og sist døde ut av, det er jo og diskutert. Ble hun slått i hjel av en annen kokke eller om hun døde av lungebetennelse, tuberkulose eller noe annet. Det er vel og forskjellige versjoner av det».

Erik er mer direkte når han vi snakker om hva det var som gjorde Svarta Bjørn spesiell: « Det var antakelig fordi at hun ble slått i hjel. Det er ikke så usannsynlig at hun ble drept der, og av en av samme kjønn sies det. Hva som er historien, og om den er sann det vet man heller ikke».

Som vi ser i avsnittene ovenfor er omstendighetene rundt Svarta Bjørns død uklare og spekulasjonene mange. I tillegg er det altså forskjellige oppfatninger om hvem rallarkokka Svarta Bjørn var. I henhold til det som kommer frem i intervjuene er mystikken rundt henne med på å gjøre henne interessant. Hennes utseende og det harde arbeidet ikke minst, er også faktorer som vekker interesse. Og når Erik sier det rett ut at « Det var antakelig fordi hun ble slått i hjel» vil dette i høy grad samsvare med Johansson når han forklarer hvorfor Svarta Bjørn er blitt legendarisk.

Som en sterk bidragsyter til myteforvaltningen står litteraturen som omhandler Svarta Bjørn. Denne har hatt en avgjørende betydning i forhold til legenden og forvaltningen av den. Jan- Erik Johansson viser også til forskjellige tekster som tar for seg Svarta Bjørn, og poengterer at Ytrebergs roman gir et annet og mer sympatisk bilde av Svarta Bjørn enn andre bøker basert på samme materiale (Johansson, 1999: 31). Med et unntak henviste samtlige informanter til deres kjennskap til Ytrebergs roman, og ingen av informantene viser til andre tekster som omhandler Svarta Bjørn.

Tradisjonell eller utradisjonell?

Myten om Svarta Bjørn fremstiller henne som en heltemodig, uredd, sterk og seksualisert kvinne. I forhold til en mer tradisjonell fremstilling av kvinner som emosjonelle og trygghetssøkende, står denne fremstillingen i sterk kontrast, derimot blir kvinner ofte beskrevet i seksualiserte termer. Å være uredd og sterk er egenskaper som tradisjonelt fremstilles som maskuline. Seksualisering av kvinner er med på å bygge opp under en stereotyp forestilling av kvinner som erotiske blikkfang (Lorentsen og Mühleisen, 2006:269).

Rallaren fremstilles på en mer tradisjonell måte ved at han var en hardt arbeidende mann som godt kunne finne på å bruke sine opptjente slanter på kvinner og sprit. Svarta Bjørn og Rallaren står begge som symboler på kvinner og menn som ga alt under arbeidet med å bygge jernbanen, som igjen førte til etableringen av Narvik som by. Kvinner i Narvik kler seg ut i rallarkjoler under VU, og tilsvarende er det flere menn som går i rallarhatt og rallarskjorte. Parallelt til myten om Svarta Bjørn

står dermed myten om Rallaren, men slik jeg oppfatter det foregår det en personifisering av Svarta Bjørn. Den spesielle Svarta Bjørn og den mer generelle Rallaren utgjør rammen for festivalen slik den arrangeres i dag. Og det utradisjonelle i hvordan Svarta Bjørn blir fremstilt i myten om henne står i motsetning til det mer tradisjonelle kvinnesynet som forfektes.

Oppsummert kan man si at myten lever og forvaltes også av mine informanter. De favner alle sammen den mystiske karakteren Svarta Bjørn representerte, både hennes utseende, hennes fryktløshet og ikke minst muligheten for at hun kunne være «litt lett på skjortekanten». I denne meningsdimensjonen kan vi se at myten om Svarta Bjørn og utvelgelsen kobles sammen meningsmessig både av informantene og i dokumentene. Dette ser vi ved at informantene relaterer deres forståelse av Svarta Bjørn til myten om henne, og at hun står som et symbol på på flere kvinner. Det fremkommer også tydelig av dokumentene og informantenes sitater at romanen Svarta Bjørn, skrevet av Nils A. Ytreberg, har hatt en betydelig innflytelse. Informantene er tydelige på at romanen har formet deres forståelse av Svarta Bjørn.

Et annet moment som har blitt diskutert er hvordan myten om Svarta Bjørn fordrer både et tradisjonelt og utradisjonelt kvinnesyn. Dette gjøres ved å fremstille henne som en uredd og nysgjerrig kvinne. Dette er egenskaper som vanligvis tilskrives menn. Tilsvarende er myten om Svarta Bjørn seksualisert, som er en tradisjonell måte å beskrive kvinner på. Det er et paradoks i denne fremstillingen av Svarta Bjørn som både tradisjonell og utradisjonell som er interessant og som jeg vil komme tilbake til under meningsdimensjonen Spenninger mellom tradisjon og endring.

Myten om Svarta Bjørn forvaltes gjennom Svarta Bjørn- utvelgelsen. Utvelgelsen av Svarta Bjørn- representantene under Vinterfestuka i Narvik kan derfor sies å være et eksempel på festivaler som i følge Selberg bruker historier fra fortiden til å knytte sted og festival sammen (Selberg, 2006: 298).

2) Dagens Svarta Bjørn

I henhold til det andre forskningsspørsmålet vil jeg her diskutere hva som ligger og bør ligge som kriterier og hva som er den ideelle Svarta Bjørn av i dag. Dette skal gjøres ved å ta utgangspunkt i informantenes uttalelser samt dokumentene. Kriteriene som gjelder for å bli Svarta Bjørn- representant er direkte relatert til mytene om rallarkokken Svarta Bjørn. I 1959 når Svarta Bjørn- kåringen startet opp var det en moderne versjon av Ytrebergs Svarta Bjørn de søkte etter. I dag søkes det etter damer som er mørk, uredd og nysgjerrig. Dette er da egenskaper som tilskrives Svarta Bjørn på flere måter gjennom hele datamaterialet mitt, også når informantene refererer til Ytrebergs bok.

Avisartikkelen “ Søker Svarta Bjørner” i Fremover, onsdag 13 januar 2010 omhandler årets Svarta Bjørn- utvelgelse. Her går Svarta Bjørn- komiteen ut og søker etter: ”... mørke damer mellom 20-30...” som er: “ uredd, nysgjerrig og åpen for nye utfordringer”. Dette er kriterier som er med på å synliggjøre hvordan myteforvaltningen av Svarta Bjørn foregår. Komiteen ønsker en representant som er mest mulig lik Svarta Bjørn, slik de oppfatter henne, og det er nærliggende å anta at Ytrebergs bok har vært med på å forme komiteens oppfatning av Svarta Bjørn. Dette kan begrunnes ut i fra hvordan informantene trekker vekslinger på Ytrebergs beskrivelse av livet til Svarta Bjørn. Slik som det Anne sier her om hvilket liv de tror Svarta Bjørn levde « Et spennende liv. Ja, det tror jeg. Hun kom som ung jente fra Helgeland. Jeg må også referere til den boka av Ytreberg. Jeg kjenner at jeg fikk litt frysninger, for nå tenkte jeg på begynnelsen. Hun kommer inn med båten til Rombaksbotn,. Det kan man tenke seg selv å være i 20- årene også komme til et sånt samfunn der hun skal søke seg jobb. Hun må ha vært ganske sterk, hatt en sterk personlighet, og det at hun kanskje er alene på fjellet i lag med menn. Hun har nok respekt med seg, omgjengelig og ydmyk tror jeg nok. Hun var ei tøff jente som visste hva ho ville. Eventyrlysten».

Uredd, nysgjerrig og åpen for nye utfordringer

Kriteriene som Svarta Bjørn- komiteen etterspør i forbindelse med utvelgelsen av representanter under VU 2010, var som tidligere nevnt uredd, nysgjerrig og åpen for nye utfordringer. Hva informantene legger i disse egenskapene, og på hvilken

måte de mener det kjennetegnet datidens Svarta Bjørn var jeg interessert i å finne ut av, og henviste derfor til årets annonsering under intervjuene. Anne kommenterer dagens kriterier med å si « ...Det sier litt om den unge jenta som antagelig reiste til Rombaksbotn og søkte jobb, søkte lykke, kjærlighet hva det enn var. Det skal gjenspeile seg litt i det man søker etter i dag. Du skal være uredd, være nysgjerrig og tørre å ta noen utfordringer». I det som Anne her sier er det tydelig hvordan myten om Svarta Bjørn bindes sammen med utvelgelsen.

Tidligere har jeg diskutert hvordan arrangørene forvalter myten om Svarta Bjørn gjennom utvelgelsen. Myten om Svarta Bjørn brukes til å tilskrive kriteriene mening. Slik som Cecilie her gjør forklarer kriteriene mørk, uredd og nysgjerrig med at det var egenskaper som « de var nødt til å ha på den tiden, så derfor er det naturlig at vi ser etter de egenskapene i dag. Men i dag så ligger ikke de egenskapene i at du skal dra og arbeide for et arbeidslag, men at du er uredd og nysgjerrig på det som er i dag». Her ser vi at Cecilie oversetter hva de er ute etter i dag sammenlignet med den harde jobben som anleggskokkene utførte under til tider svært vanskelige forhold.

Å trekke vekslings på og gjøre relevant egenskaper som var karakteristisk for en person for over 100 år siden kan by på en utfordring i dag, noe som kom klart frem i intervjuene. Frida sier at « Det er vanskelig, og jeg tror ikke at vi klarer det. Vi lever i en helt annen verden enn dem gjorde. De utfordringene de sto ute for, de har ikke vi. Men jeg tror at du på en måte har jenter i dag som er litt uredd, tør å være litt frempå og tør å være litt engasjert og ha egne meninger på ting og tang. Det er og en litt sånn egenskap som hun hadde. Jeg tror ikke de har forandret seg menneskesett så veldig mye. Tiden forandrer seg, og utfordringene forandrer seg, men vi som mennesker tror jeg er forholdsvis lik». Det Frida her sier er med på å poengtere at det er en utfordring når komiteen i dag ser etter representanter som skal sammenlignes med personer fra en helt annen tid. I tillegg sier hun noe om det universelle i det å være kvinne.

Kriteriene mørk, uredd og nysgjerrig for dagens representanter henger ikke helt på greip i følge Erik som uttalte; « Åpen for nye utfordringer, på hva? Hva skal utfordringen gå ut på? Det må være at hun får jobbe for byen vår på et eller annet

vis. Jeg synes det er loddrett svada ». Videre sier han « ...Uredd, for hva? Skal hun gå på ski eller? Hva skal hun gjøre? Og nye utfordringer. Jeg har ikke hørt det før nå så rent umiddelbart, men jeg reagerer slik at det sier ingenting egentlig. Det burde vært noe mål. De burde hatt noe mål da i så fall, mot en utfordring om hva det skulle være. Det kan jo være at de kanskje hadde plukket en grunder også. Hvis det er noen som etter hvert er ferdig med sin utdanning og begynner å drive butikk i en eller annen form. Og det er greit selvfølgelig det fordi du på den måten har et menneske som markerer seg». Også Erik påpeker oversettelses-problematikken mellom fortid og nåtid. I tillegg presenterer han et løsningsforslag ved å foreslå at kriteriene konkretiseres.

Den ideelle representanten

Eriks kommentar åpner for nye spørsmål angående dagens kriterier. Hva kjennetegner den ideelle representanten i dag? Cecilie ser den ideelle representanten som en som « ...linker og har engasjement både i historien og det som er nytt i Narvik i dag». I tillegg til at « ...så må vi jo se på at de er i rett alder, og at de takler en del ting. Takler de å være på føttene i fra syv om morgenen til klokka er tolv på kvelden, hver dag. Hele dagen er uforutsigbar, og det er vi som styrer dem. De får et program i hånda når de kommer og vi har fullt program. De bare går etter oss den uka der, og det må de på en måte bare takle». Det som Cecilie her sier kan sees i sammenheng med kriteriet åpen for nye utfordringer, noe som også kan være problematisk når man sammenligner med de utfordringene rallarkokkene sto ovenfor. Vi lever i en helt annen tid hvor utfordringene på mange måter ikke er sammenlignbare.

Opplæring i byens historie

Andre ting som informantene mener kjennetegner den ideelle representanten er interesse for byen. I likhet med Cecilie er Diana opptatt av at « Når vi får Svarta Bjørn- representanter så er vi ute etter noen som vi kan oppleve som veldig nysgjerrig på hva Vinterfestuka er for noe, og kanskje nysgjerrig på historie. Narvik er grunnlagt på gammel historie fra akkurat den tiden. Det er det som er så spesielt. Og da at det er noen som er nysgjerrig og noen som er vitebegjærlig og vil tilegne seg en del kunnskaper om dette, for å kunne fortelle videre. Markedsføre dette på et vis. Fortell hvis noen spør hvor du er i fra, fra Narvik, og

vet du hva? I Narvik der foregår det så mye, og ikke bare Vinterfestuka. For det som skjer med denne uka er ikke bare informasjon og ting som gjelder Vinterfestuka. Det er egentlig Narviks historie i det hele fra gammelt av og frem til i dag. Vi er inne på områder som gjelder i dag med natur og Destinasjon Narvik. I tillegg til alle de tilbudene som store bedrifter og slike ting». I tillegg til å være nysgjerrig på byens opprinnelse og kunne presentere det utad trekkes her frem som veldig viktig for en Svarta Bjørn- representant at hun er opptatt av byens historie. Dette kan tolkes dit hen at Svarta Bjørn- utvelgelsen målsetning med andre ord ikke er å finne den ene kvinnen, men å gi kvinner en kollektiv oppdragelse.

Å trekke linken til lokalhistorien slik som Diana mener er viktig kan føre til at identitetsfølelsen blir sterkere, følelsen av å være en del av noe som er større enn en selv. Og formålet med lokalhistorien er ofte å skape identitet og harmoni (Aas, 2006: 10). Dette kan gjenspeile seg i det Cecilie sier « Det vi egentlig gjør er å kurse dem. ... De får høre historien. De får lære alt i fra historien rundt oppbyggingen av Rådhuset, Narvik på den tiden, det gamle med Ofotbanen, frem til det som er nytt i dag og nye planer for Narvik. En masse Narvik- stoff. Det vi egentlig ser etter da er noen som kan, selvfølgelig hvis du ikke er i fra byen, men at du har noe som banker for byen, og at du har en interesse for å ha det i deg slik at du på en måte kan bære det ut. Bære det ut av Narvik, fortelle om Narvik og VU. Og at du har en del gode linker for det». En måte å tolke dette på er at en ideell Svarta Bjørn- representant bør kunne representere Narvik utad, noe som kan bli en utfordring for de representantene som ikke kommer fra Narvik.

I likhet med Cecilie ser også Diana viktigheten av å drive opplæring: « ...du er nysgjerrig på det som foregår og historien vår og vil vite ting. Dette er også noe som vi ser på møtene som vi har med Rådmannen. Vi bruker å være der i Vinterfestuka, og mange av jentene stiller flere spørsmål. De er så nysgjerrige og lurer på hvordan , for de hører historier. Selv Narvik- jentene som er født og oppvokst her får høre historier på en helt annen måte enn de har gjort før., så det er litt opplæring».

Ung, vakker og mørk

Et av de mest kjente karakteristikkenes ved Svarta Bjørn var hennes mørke hår, derav navnet, samt hennes vakre utseende. I den aller første annonseringen etter representanter som sto på trykk i Fremover i 1959 var det «...ikke satt noen bestemte regler når det gjelder alder eller utseende» (Fremover, 1959). I 2010 ønsker komiteen at hun skal være mellom 20 og 30 fordi Svarta Bjørn selv var 22 år, i tillegg ønsker komiteen at representantene skal ha mørkt hår, noe de mener Svarta Bjørn opprinnelig hadde (Fremover, 2010). Cecilie understreker hvor viktig kriteriet med å være mørk er med å si «Mørk, hun var mørk, derav navnet. Du kan ikke ha ei lyshåret når det ligger slik i folkesjela, det blir helt feil». Her er også et eksempel på hvor stor innflytelse myten om Svarta Bjørn har på kriteriene. I tillegg er det også interessant hvordan Cecilie her reflekterer over myten når hun sier «det ligger slik i folkesjela».

Berit igjen mener at «ja, det er en gimmick at du skal være mørk i håret, og det synes jeg bare er morsomt. Du kan bare farge håret om det var krisen». Denne kommentaren til Berit antyder at det at representantene skal være mørk i håret bare har en kommersiell betydning. Dette kan settes i sammenheng med hvordan lyshårede og mørkhårede kvinner tradisjonelt fremstilles. Blonde kvinner fremstilles ofte som sartere, mildere og mere blåøyd (lettlurt) enn mørkhårede. Kvinner med mørkt hår sees ofte på som både mystiske, farlige, dramatiske og spennende. Dette er da egenskaper som gjør det lettere å bygge opp under myten om Svarta Bjørn. Myten om en blond kvinne som arbeidet på fjellet med bare menn ville kanskje ikke tålt dagens lys, langt mindre enn utvelgelse.

Når det kommer til alderskriteriet forklarer Cecilie at «Vi måtte faktisk sette lokk på det fra 20 til 30, fordi vi har søkere som er langt over. Vi kan ikke ha det sånn heller fordi vi er nødt til å ta hensyn. Det er mange ting å tenke på når vi har disse jentene. En ting er at du har den utnevnelsen men dette er ei gruppe som skal kunne fungere i lag. De bor i lag og det er ei veldig hektisk og aktiv uke hvor miljøet i den gruppa bør være tilpasset og bra, og da bør man ha en liten kode for hvor gammel man er».

Ser man dagens kriterier i forhold til kjønn er det umiddelbart noe som fanger interesse. I utvelgelses av ulike slag som innebærer mannlige deltakere er det overveiende usannsynlig at et av kriteriene ville dreie seg om hårfarge slik som vi ser det her. I forhold til kriteriene uredd og nysgjerrig kan de i denne sammenhengen klassifiseres inn under egenskaper som gir uttrykk for indre kvaliteter, som også er med på å forsterke inntrykket av kjønnsforskjeller.

Svarta Bjørn symboliserer de sterke og uredde kvinnene som jobbet i et hardbarket mannssamfunn under forrige århundreskifte. Kvinner fra Norge, Sverige og Finland arbeidet på anlegget sammen med rallarene under byggingen av jernbanen. Hva arbeidsoppgavene deres besto i hersker det usikkerhet om, men flesteparten av dem jobbet som kokker. Oppsummert kan det sies at myten om Svarta Bjørn lever videre gjennom Svarta Bjørn- utvelgelsen, og myten brukes til å tilskrive mening til kriteriene. Kriteriene som komiteen i dag etterspør er at de er mørkhåret, uredd, nysgjerrig, åpen for nye utfordringer og at representantene aldersmessig er mellom 20 og 30 år. Dette er da kriterier som skulle gjenspeile rallarkokken Svarta Bjørn. Informantene binder myten sammen med utvelgelsen når de begrunner dagens kriterier. I følge myten om Svarta Bjørn var hun mørkhåret, og når Cecilie forklarer hvorfor det er så viktig å ha det som et kriterium med å si « det ligger slik i folkesjela», er det et eksempel på hva som ligger i det som Eriksen referer til som « mytenes emosjonelle kraft» (Eriksen, 1996, 22). Informantene er opptatt av byens historie og ser den ideelle representanten som en som har interesse for byens historie og i å fortelle den videre. Dette kan forklares ut i fra festivalens formål som er å feire byens fortid. Kriteriene som gjelder for dagens representanter er tuftet på historier om en kvinne som levde i en helt annen tid. Og ut i fra det som enkelte av informantene sier og som det fremkommer i dokumentene ser arrangørene etter de samme egenskapene i dag. Dette kan være problematisk fordi vi lever i en helt annen tid og har helt andre utfordringer nå enn ved århundreskiftet.

3) Svarta Bjørn- utvelgelsens betydning for Narvik- samfunnet

I tråd med det tredje forskningsspørsmålet mitt vil jeg her diskutere Svarta Bjørn- utvelgelsens betydning for Narvik- samfunnet. Svarta Bjørn- utvelgelsen har vært

en del av Vinterfestuka siden 1959 og jeg ville vite hvilken betydning informantene tillia utvelgelsen. I følge Guro er Svarta Bjørn- utvelgelsen « Det er jo en av sukkertøyene på uka, vil jeg si. Den ville vært tam uten Svarta bjørnene. De er et trekkplaster, og folk synes det er artig når de kommer inn på et arrangement og presenterer seg, kanskje forteller litt om seg selv. I hvert fall hvor de kommer i fra, hva de heter, hvor gammel de er og hva de gjør. Noen ganger er Rombaksmusikken med og jentene har lært seg noen dansetrinn. Da har de en liten, kort opptreden, bare for artighet i lag med Rombaksmusikken. Det er stas med dem, det er det absolutt. Så jeg tror det blir tamt hvis de ikke er med». Det Guro her sier er med på å tydeliggjøre hvilken kjønnsforståelse som ligger til grunn for utvelgelsen. Her fremstilles utvelgelsen som « sukkertøyene på uka», og i den forstand kan representantene derfor sees på som « rosinen i pølsa» eller rett og slett « pynten på kaka». Kvinnene fremstår her som underholdende pyntedukker.

Svarta Bjørn som symbol

Hovedelementet i en festival er som oftest lokalmiljøet hvor linkene trekkes tilbake til plassens fortid (Selberg, 2006:297). Dette er da Vinterfestuka i Narvik et eksempel på ved at byens identitet så tett er knyttet opp i mot Rallaren og Svarta Bjørn som symboler på byens tilblivelse. Harald kommenterer bruken av Svarta Bjørn som symbol på følgende måte: « Jeg tror det er veldig viktig å bruke den linken til Svarta Bjørn, og den ideen syns jeg var genuin i sin tid. Det at man knytter det så sterk opp mot banen og livet rundt. Byen og banen og Svarta Bjørn. Det var jo egentlig ganske friskt å finne tak i det der. Jeg er søkk-imponert over at de gjorde det. Du får en slik identitet egentlig, ved at du knytter det opp mot noe historisk som er til å ta og føle på egentlig. Det tror jeg er veldig viktig». Her illustrerer Harald tydelig det som Selberg poengterer når han relaterer byens historie til utviklingen av en egen identitet (Selberg, 2006:311).

Utvelgelsens betydning

Hvilken stor betydning Vinterfestuka og Svarta Bjørn- utvelgelsen har kom tydelig frem i materialet mitt. Om utvelgelsen sier Berit sier « Jeg tror den har betydning fordi det er en merkevare som vi faktisk er litt stolt av. Folk har hørt om Svarta Bjørn, ikke minst på grunn av Kari Bremnes som har laget noen vakre

sanger, og hadde ei vakker forestilling om Svarta Bjørn. Jeg tror at tradisjoner er viktig, skal tradisjonen holdes i hevd og Vinterfestuka bestå så må merkevaren og Svarta Bjørn være med. Man er borte i fra misse- kåring og hele greia og er kommet inn på rett spor. De blir mer og mer synlig og man må ha dem med i bybildet. Men man må også få oppslutning rundt når de kommer, på torget lørdag under utnevnelsen. Narvik- folket må enda mere med å kjenne litt på stoltheten i det».

Diana er inne på det samme når hun sier « Hvis vi ikke hadde hatt Svarta Bjørn-utnevnelsen så hadde ikke Vinterfestuka vært det det var. Vinterfestuka er tuftet på Svarta Bjørn, Rallaren og Jernbanen. Jeg syns den er kjempeviktig. Jeg vet ikke hva den skulle vært uten Svarta Bjørn, rett og slett. Da hadde du tatt bort noen ting som er så vesentlig at da hadde det ikke vært Vinterfestuka».

Dette poengteres også hos Frida: « Jeg syns at Vinterfestuka og den tradisjonen er noe som vi har fått i Narvik, og som vi bare må ta vare på og utvikle videre. Og samtidig prøve å beholde noen av de gamle rammene for det er det som gjør det litt unikt. Det er ingen som har en slik historie som Narvik, ikke har Harstad det og ikke har Tromsø det. Dem har sin egen. Vi har fått den rammen rundt, og det synes jeg er viktig å holde på i Narvik. Vi har fått den historien med og vi er bygd opp på den jernbanen. Vi har fått den, holdt på og si gratis. Og da syns jeg det er veldig viktig at vi holder på den, holder de rammene». Videre sier hun « Det er en del av festivalen i seg selv. Og du kan si at VU er ikke bare bygd opp på Anna Rebekka, ikke sant? Det er hele den kulturen og hvordan byen ble laget. Det syns jeg er kjempeviktig. Hun er bare en del av det».

Cecilie mener Svarta Bjørn- utvelgelsen har stor betydning og forklarer det med at « Det har med tradisjon å gjøre. Jeg tror at hvis du skal ta bort Svarta Bjørn i den form som den er i dag, og den vil nok bli endret på, men hvis du tar den bort, så tror jeg du gjør noe veldig inngripende i Vinterfestuka. Folk er oppvokst med dette, og det er en del av VU. Det er masse folk som møter opp under åpningen bare for å se hva det er slags jenter vi har med i dag. De kommer for å høre på talen som Svarta Bjørn holder hver onsdag ved Svarta Bjørn- statuen, og under beslegging. Det kommer bestandig folk til disse arrangementene, så det har et

rotfeste i byen. De eldre er vokst opp med dette. De er en del av gatelivet. De er en del av frontingen i byen så jeg tror dem har veldig stor betydning for festivalen som det nå er blitt».

Erik kommenterer at « Det man kanskje savner er at man ikke har nådd utover distriktet. Hvis du spør folk, har de antakelig hørt navnet Svarta Bjørn, men de vet ikke hva det egentlig går ut på. Det er helt lokalt. Det er ikke noen omtale på riksbasis om at det har blitt utnevnt en Svarta Bjørn. Det er vel stort sett, ytterkanten må jo bli Snubba på den ene siden og Ballangen på den andre».

I sitatene som er presentert ovenfor tilskriver informantene utvelgelsen stor betydning for Narvik- samfunnet. Både nåværende og tidligere komité-medlemmer ser på utvelgelsen som en viktig del av Vinterfestuka. Dette gjør de ved å fremheve hvordan Vinterfestuka og Svarta Bjørn- utvelgelsen bidrar til å sette fokus på byens historie og opprinnelse. Å holde på tradisjonene er også viktig, noe som også Cecilie er inne på når hun begrunner hvorfor utvelgelsen har betydning for byens befolkning.

4) Spenninger mellom tradisjon og endring

I henhold til forskningsspørsmål fire vil jeg her diskutere hvordan Svarta Bjørn-utvelgelsen har endret seg. Vinterfestuka og Svarta Bjørn- utvelgelsen er tuftet på tradisjoner noe som også informantene tillegger stor betydning. Svarta Bjørn-utvelgelsen har vært en del av Vinterfestuka siden 1959, og det hele startet som et prosjekt mellom tre lokalaviser i Norge, Sverige og Finland. Det var avisa Fremover, den svenske avisa Norrbottens- Kuriren og den finske avisa Lapin Kansa som hver skulle velge ut to kandidater. Siden oppstarten i 59 har utvelgelsen endret seg, i likhet med samfunnet. Jeg anser det derfor som hensiktsmessig å se nærmere på hvordan utvelgelsen har forandret seg siden oppstarten og frem til nå. Tilsvarende vil det også være interessant hva som ikke har endret seg ved utvelgelsen.

For å bli Svarta Bjørn- representant må du oppfylle følgende krav: være mørk i håret, uredd, aldersmessig mellom 20 og 30 år og åpen for nye utfordringer. I

følge myten om Svarta Bjørn fikk hun tilnavnet sitt nettopp på grunn av hennes mørke hår, og et av kriteriene for å kunne bli Svarta Bjørn- representant er derfor at du må være mørkhåret. I den aller første annonseringen etter kandidater som sto på trykk i avisa Fremover 7. mars 1959, står det følgende: «...ikke satt noen bestemte regler når det gjelder alder eller utseende». Noen dager etter, nærmere bestemt 9. mars presiseres det i Fremover at : “Selvfølgelig er det en fordel om kandidatene er mørke, men som alle vet er vi kommet langt både når det gjelder hårfarging og sminking...».Men ”atskillig viktigere er det nok at kandidatene er naturlig frimodige og har evnen til å uttrykke seg klart og føre seg naturlig” Og for å delta må deltakerne sende inn bilder både av ansiktet og i helfigur, samt sende inn informasjon om navn, adresse og annen relevant informasjon for det « er nemlig på grunnlag av bildene og de opplysninger som blir gitt i det første brevet den første uttakingen skjer”. Aldersgrensen for å delta var satt til mellom 20 og 35 (Fremover, 1959).

Vi ser altså at fra oppstarten i 59 skulle kandidatene være mørkhårede, mellom 20 og 35 år gamle og « naturlig frimodige». I 2010 søkte de etter representanter som skulle være mellom 20 og 30 år. Informantene begrunner grensen på 20 år med at representantene er med på arrangementer hvor ofte aldersgrensen er satt til 20 år. Diana forteller at «Før så hadde vi ikke noen øvre grense. Det er en ny ting. Svarta Bjørn var veldig ung, og derfor fant vi ut at det er litt kræsje å ha Svarta Bjørn-representanter som er 35, kanskje 36. I tillegg synes vi at det har litt betydning for den gruppen som skal være sammen». Alderskriteriet begrunnes også ut i fra alderen til Svarta Bjørn, i tillegg til at det ligger praktiske årsaker til grunn. Informantene har en forestilling om at utvelgelsen før i tiden hadde et større fokus på representantenes utseende. Det er derfor oppsiktsvekkende at de har endret på alderskriteriet. Tidligere kunne representantene være opptil 36 år, mens nå er grensen på 30. Dette er oppsiktsvekkende fordi en innskrenkning av aldersgrensen er med på å bygge opp under et kvinnesyn som sammenbinder skjønnhet med ungdommelighet.

Kriteriene for å bli Svarta Bjørn- representanter har gjennomgått noen få endringer. Og Cecilie forteller at « Kriteriene var oppjustert for et par år siden, så det er ting som vi tar opp med jevne mellomrom og prater om. Men noen av

kriteriene de må være. Mørk, hun var jo mørk». Det som Cecilie her sier er veldig interessant fordi at de forandrer på noen av kriteriene, men ikke på alle. Så hva er det som gjør det ene kriteriet mer uforanderlig enn andre? Videre sier hun « Vi forandret på det, vi omformulerte det med den setningen som du nevnte i stad, det med å være nysgjerrig og uredd. Tidligere var det at du skal liksom ha en evne til å knytte bånd over grensen, og det er noe som, den bare ligger der, men slik som det er i år så har vi slitt fordi vi har ingen representanter fra Kiruna og Rovaniemi. Vi har hatt i fra Kiruna i hvert fall alle de årene jeg har vært med. Vi har slitt litt mer med Rovaniemi men allikevel har vi stort sett hatt representanter der i fra. Du kan ikke ha et sånt kriterium hvor det står, når du sliter med å få representanter derifra. Det har vel med tiden også, man er nødt til å endre litt på. Du kan ikke røre det så mye for det er veldig tradisjonelt». Det som Cecilie sier her er interessant fordi de på en måte forandrer på kriteriene fordi tiden har endret seg, samtidig som noen av kriteriene må bestå på grunn av tradisjonen. Dette fremstår som ambivalent, for hvorfor forfekte modernisering av kriterier når de likevel vektlegger de tradisjonelle.

Svarta Bjørns utseende

Myten sier at hun skulle ha vært mørk og veldig vakker, og betydningen av utseendet til Svarta Bjørn ble derfor et naturlig tema under intervjuene. Utseendet til deltakerne har opp gjennom årene blitt diskutert, og om hvorvidt dette har vært en skjønnhetskonkurransse har det også vært snakket en del om. Dette ble diskutert under intervjuene og Frida sier følgende: « Jeg syns at de representantene som vi hadde de årene jeg satt i komiteen var veldig gode representanter. Jeg vet ikke hvordan de var valgt ut. Hadde det med utseendet å gjøre, eller gikk det på hvilken type du var. Ettersom jeg tenker i ettertid vil jeg tro at det gikk på hvilket menneske dem var, for de var veldig flotte representanter egentlig. Det var pene jenter alle sammen, ikke sant, men det skal ikke være negativt det». Det som Frida sier her er interessant. De var pene jenter alle sammen, så det er da naturlig å anta at utseendet til representantene spilte inn.

Hvor vidt utseendet hadde betydning kom også opp som et tema når vi snakket om hvordan Svarta Bjørn- utvelgelsen hadde endret seg fra 1959 og til i dag. I følge Frida var det « i 1959 så var det nok heller slik som du så ut, og den tror jeg

hang langt fremme, i mange år. Før den diskusjonen om personligheten til hver enkelt». Her poengteres det også at utseendet hadde betydning før i tiden.

I følge Anne var grunnen til at hun ville være med i Svarta Bjørn- komiteen at de ville forandre på utvelgelsens form. Hun sier « Vi var helt enige om at vi må gjøre noe. Vi er kommet på slutten av 90- tallet. Det er ingen misse- konkurranse. Selv om det er fantastisk flotte jenter utseendemessig, så var det ikke det som var et hovedkriterium. For det er nok noe som har hengt med hele tiden...» Her ser vi også et eksempel på hvordan utseendet til representantene trekkes frem av informantene. Når Anne sier at utseendet ikke var et hovedkriterium vil jeg tolke det som en bekreftelse på at utseendet var en del av kriteriene. Et pent utseende fremstår her som en del av kriteriene, selv om det ikke var en avgjørende faktor.

Erik kommer også inn på det samme temaet når han sier « Vi hadde fått beskjed klart og tydelig om at det ikke skulle være noen skjønnhetskonkurranse. Vedkommende skulle da året etter reise rundt i Norge og profilere Narvik, det var liksom en av hensiktene med det hele. Det var underforstått også at dem skulle se mer enn brukbar ut utseendemessig. Det ble aldri nevnt for det skulle ikke være noe poeng. Det var bare underforstått at de skulle være det. De skulle kunne snakke for seg, oppføre seg ordentlig, og i det hele tatt være stort sett normale jenter. Kanskje litt mer enn normalt på mange måter, ikke sant?». De fleste informantene trakk frem representantenes utseende som noe tidligere var relevant under utvelgelsen men prøvde å tone ned hvilken betydning det hadde. Dette står i motsetning til Erik som sier det rett ut at « Det var underforstått at dem skulle se mere enn brukbar ut utseendemessig».

Harald er inne på det samme i forhold til hvilke kriterier de gikk etter da og sier « Nei, jeg tror det var en veldig enkel bruksanvisning. Det var den flotteste jenta, tror jeg. Hvis du nå spør meg om hennes bakekunnskaper, kokekunster og alt det, så var det et ikke- tema. Hun var ei flott jente».

Det kommer tydelig frem i det som informantene sier at representantenes utseende har vært en viktig faktor i Svarta Bjørn- utvelgelsen. Dette er Anne med på å bekrefte når hun forteller « Det henger noen bilder av jentene på Ofoten Museum.

Jentene er alle sammen fantastisk billedskjønn og de har på seg de mest lårkorte skjørtene. Når vi kom inn i komiteen i 1999 måtte vi sy ut alle kjolene. Vi har antrekk til alle og vi har selvfølgelig ikke noen standardmål på jentene som skulle være med. Vi må derfor sy inn og ut, legge opp og legge ned, og i 99 måtte alle klærne sys ut. Stort sett alle klærne var i størrelse 38». Det Anne her sier henspiller på et kvinneideal som fremmer at kvinner skal være slanke. Er man kvinne og bruker størrelse 38 er man slank. Ytterligere kan det tolkes dit hen at hvor vidt kvinnene var slanke eller ikke var viktigere før.

På Rallaren Pub og Kro i Narvik henger det bilder av alle representantene, i tillegg til at det er bilde av representantene fra 1959- 95 i Jubileumsheftet som utkom i 96 (Se vedlegg). Jeg vil påstå at representantene som er avbildet utseendemessig er over gjennomsnittet. Dette er et poeng som kan illustreres ytterligere i det som fremkommer i det som informantene sier om Svarta Bjørn-representantenes utseende. Diskusjoner om hvor vidt utseende var et kriterium eller ikke har ført til vesentlige endringer.

Fra kåring til utnevnelse

En vesentlig endring av utvelgelsen er navnebyttene. I 1959 het det Svarta Bjørn-kandidater og Svarta Bjørn- kåring. I 1999 ble det forandret til Svarta Bjørn-representanter og Svarta Bjørn- utnevnelse. Dette forklarer Anne med at « Vi ville ha andre begreper, vi ville ha en utnevnelse. Vi ville ikke bli koplet opp i mot at det var en skjønnhetskonkurransse, fordi vi ser på andre verdier». Og som vi ser ut i fra det informantene sier var utseendet en betydningsfull faktor.

Diana er inne på det samme som Anne når hun sier « Så lenge det heter kandidat og kåring så ligger det ganske i ordet at det er noe annet man ser etter, enn om du har utnevnelse og representanter».

Harald forklarer endringen av begreper med å si at « de fleste rødstrømper har nok en rød bakgrunn, de fleste av dem som jeg kjenner. De er veldig bevisst den biten der, så gradvis fra å være en kåring som vi hadde, så ble det så mye protest fra rødstrømpehold. Jeg mener å huske at det var mye skriving om akkurat dette her i forbindelse med at vi måtte slutte med dette. Man måtte se etter andre kriterier enn

at hun bare var pen, malmsterk og flott. Og da tror jeg nok det gradvis ble slik at man da gjorde det på en annen måte. At det ble en sånn utvelgelse i stedet».

På spørsmålet om det er noen forskjell på en Svarta Bjørn- utnevnt i 1959 kontra i dag svarte Harald « I realiteten tror jeg ikke det. At man kanskje mener at man har en annen innpakning nu, så er det pakkepapiret og sløyfene som er forandret. Det tror jeg er ganske sikkert».

Skjønnhetskonkurranse

I informasjonsheftet som ble gitt ut i forbindelse med 40- års jubileumet til VU i 1996 sto det skrevet om demonstrasjonene mot Svarta Bjørn- kåringen i 1973. Det hele startet når Harstads kandidat skulle kåres i kinosalen, og ble startet av de lokale jentene Eli Malm og Helga R. Kaarbø. Utgangspunktet for protestene var at de mente at dette var ei missekåring, og at det var nedverdiggende at kandidatene måtte svare på spørsmål som: “Liker du melkesuppe med makaroni i?” Demonstrantene uttalte ” Vi kan bare beklage at kandidatene ikke innser at de utnyttes på en skammelig måte som kvinne». Aksjonen spredte seg fra Harstad til Narvik, og under et VU- arrangement på Fossestua oppsto det håndgemeng. Men “Til tross for demonstrasjonen, hyllet et en tusentallig skare årets Svarta Bjørn Martha Hiukka fra Rovaniemi da hun ble presentert fra balkongen på Folkets Hus.” (Jubileumshefte, 1996:23).

Demonstrasjonene på 70- tallet kjente flere av informantene godt til. Guro hadde følgende å si til det « Da skulle hun som da var utnevnt til årets Svarta Bjørn presenteres på balkongen på Malmen, Folkets Hus. Det sto masse folk utenfor der, og da var det et gjeng med aktivister som sto der, og hadde sinte utrop mot Svarta Bjørn. De mente at det var kåring og at det var så tåpelig. Det var så uverdigg. Jeg tror det varte kanskje to år, og så døde det ut av seg selv. Det var ikke noe oppfølging av den biten der». Anne husket også demonstrasjonen og forteller « I Folkets Hus i Teatersalen så er det en liten veranda. Utenfor der var det alltid stort å stå, for der ble alltid årets Svarta Bjørn presentert. De hadde vært på et stort kulturelt arrangement nede i Teatersalen, og så gikk dem oppover dit. Det var det stor festivitas oppe på verandaen også så du de flotte jentene som var kandidater. Og da sto det damer og demonstrerte mot Svarta Bjørn. Det var missekåring

mente de». Guro utdyper det videre med å si « De mente kanskje at det var en mer misse- konkurranse, eller noe i den stilen. Det var ikke slik det skulle være, men jeg kan ikke ha en følelse av at det noen gang har vært en misse- konkurranse. Jeg synes det har gått på verdighet rett og slett».

Guro mente at utvelgelsen på 70- tallet var basert på verdighet da, og at det ikke var riktig det som demonstrantene hevdet. Anne derimot sier det motsatte: « Jeg føler at det var riktig når dem demonstrerte om at det var en skjønnhetskonkurranse, fordi det var nok det. Det er ikke noe galt i det, men jeg synes at Svarta Bjørn med den historien og den legenden og den myten rundt henne så synes jeg hun skal få andre muligheter». Her ser vi at det Anne gjør er at hun åpner et kritisk blikk i forhold til de begrensninger som ligger i det å bare fokusere på utseendet.

Det var altså tid for å tenke nytt. Svarta Bjørn- kåringen var blitt Svarta Bjørn- utnevning. Et interessant aspekt i det hele er at selv om du endrer navn på ting så behøver ikke tradisjonen å bli endret. Men hvordan ville informantene selv forklare endringene? Var det Narvik- samfunnet som var i endring, eller var det andre faktorer som spilte inn? Eller er kåring og utnevning det samme?

Frida mente at Narvik- samfunnet ikke hadde endret seg så mye, og sa « tror nok heller det er et endret syn på kvinnfolk. Hva er det som er viktig? Er det så veldig viktig å være penest, eller er det viktig å ha andre kvaliteter? Jeg tror samfunnet har forandret seg på hvordan vi legger vekt på kvinnfolk, og hvordan vi ser på kvinnfolk».

Dette synet underbygges av Berit som påpeker at « generelt så endrer synet på kvinnfolk seg. Det gjør at det i dag er lettere å si. Du kan være både tøff og pen». Denne sitatet kan gjenspeile Svarta Bjørn slik myten fremstiller henne. Hun var både pen og tøff. Berit sier videre «Før var det slik at hvis du skulle hevde din rett og være litt sånn da var du kvinnesakskvinne. I dag behøver du ikke det, for det har endret seg. Du kan være både og. Du kan ha lange negler og allikevel være meget kompetent og ha dine meningers mot, hvis jeg kan si det slik. Det er kanskje flåsete sagt, men akkurat det har endret seg veldig». I forhold til Svarta

Bjørn og synet på kvinner i Narvik utdyper Berit « Jeg tror enda at det er en liten, ikke hvis du kommer fra Tromsø, Harstad som er utenfor der... Hvis du bor i Narvik så tror jeg du skal ha litt bein i nesa for å melde deg på selv».

Til sammenligning sier Diana « Ting tar tid, og vi ser jo i dag at det ser ut som om folk har skjønt det. Mange av de som kommer og søker melder på seg selv faktisk. Du blir ikke påmeldt av andre engang, for de har skjønt at dette er faktisk ei uke hvor de kan få vite masse om byen».

Harald og Erik synes ikke utvelgelsen har endret seg noe vesentlig. Harald utdyper dette med å si « Og da får du ha meg unnskyldt, for jeg klarer ikke med min beste vilje å se forskjellen på ei kåring, hvor man har et eller annet ideal som man da henfører fra Svarta Bjørn- kokka, som da en komité som da mener hun er best egnet, fra det å velge ut. Hva slags kriterier bruker man når man velger ut da?» Videre sier Harald at « Jeg syns fortsatt de som blir valgt de seneste årene, som såkalt utvalgt, er pen og flott. Men dem har altså da andre kriterier enn det som vi så etter, men jeg tror at vi så etter akkurat det samme».

Guro derimot så på endringene på det rent praktiske. Dette forklarer hun med at « Det er klart at endringene er i tråd med at tiden endrer seg. Det blir andre utfordringer. Andre ting skjer i forhold til det som skjedde på 50- tallet. Det er andre virksomheter, andre invitasjoner. Vi har vært i ei utvikling. Byen har endret seg og da endrer programmet seg også for bjørnene i uka». Guro mener at endringene stort sett dreier seg om hvilke arrangement Svarta Bjørn-representantene er med på, som hun da knytter opp i mot at tiden har endret seg.

Hvordan vi ser på kvinner har forandret seg fra 1959 og frem til i dag. Navnebyttet fra kåring til utnevning som skjedde i 99, kan forklares ut i fra et kvinnesyn som er i endring. Kvinnesynet som forvaltes gjennom Svarta Bjørn-utvelgelsen bygger på et tradisjonelt syn på kvinner som respektable, og som derfor står i sterk kontrast til myten om Svarta Bjørn. Utvelgelsen skal hedre kvinner i Narvik til minne om Svarta Bjørn, men gir også en angivelse av hva en verdig kvinne er. Dette kan begrunnes ut fra det som Diana sier om representantene « De er ambassadører for Narvik og Vinterfestuka. Vi holder på

etikette og stil. Vi settes tilbake i tid siden vi går i klær fra den tiden, og derfor prøver vi å holde på fasade og stil i forhold til det. Vi er nøye på at alle stiller presis til klokkeslettet, og at alle ser ordentlige ut i tøyet. Vi står ikke utenfor en restaurant og røyker og drikker vin på trappa. Vi presenterer oss ikke og prater med tyggegummi i munnen for eksempel. Det er fordi det skal være annerledes å være med i Vinterfestuka. Vi kler på oss gamle klær og vi lever litt i den tiden. Til frokosten kommer vi inn i frokostsalen og stiller oss opp med stolene. Vi venter til alle står ved bordet og så setter vi oss ned for og spise. Vi lager en høytidelig ramme rundt det. Vekterne er med og hjelper oss ut og inn av bussene. Holder oss i hånden og legger føringer». Her ser vi at det legges vekt på at jentene skal være høflige, ordentlige og presentable. Kontrasten til det myten forfekter om Svarta Bjørn er stor. Gjennom myten om Svarta Bjørn blir vi introdusert for en kvinne som karakteriseres som både en helgen og en skjøge. I tillegg verserer det historier om både festing og sjalusidrama. Det er også nærliggende å tro at det ikke var et slikt fokus på etikette blant arbeiderne på Ofofbanen. Kommentaren om vekterne som hjelper jentene inn og ut av bussen og « legger føringer» er også et eksempel på hvordan utvelgelsen forfekter et tradisjonelt kjønnsrollemønster. Kvinnene fremstilles som avhengige av en mann.

Som tidligere nevnt er myten om Svarta Bjørn seksualisert. Med dette mener jeg at hennes seksualitet har blitt tildelt stor betydning. Svarta Bjørns utseende og forhold til menn er faktorer som har vært med på å bygge opp mystikken. Dette er også et eksempel på hvilken kontrast det er mellom myten om Svarta Bjørn og det tradisjonelle kvinnesynet som forvaltes gjennom utvelgelsen. Dianas kommentar her viser tydelig dette « Det var litt av en rolle anleggskokkene fylte. De dekket nok mange behov og områder i den jobben de hadde. Det var ikke for ingenting at dem ville ha en beskytter slik at de hadde en å forholde seg til». I det som Diana her sier ligger det en tvetydighet som jeg også har kommentert tidligere i forhold til hvilke arbeidsoppgaver rallarkokkene utførte.

Kontroverser

Den årlige togturen til Riksgränsen som jeg var med på har vært gjenstand for diskusjoner opp gjennom årene i forhold til det å utsette representantene for fulle

folk. Anne forteller at « togturen har vært kontroversiell. Før vår tid ble svartbjørnene fraktet både opp og ned i buss til Riksgränsen fordi at dem ikke skulle være om bord i toget». Dette syntes ikke Anne noe om fordi « Vi ville se hvem som takler dette. Hvem er allikevel hyggelig mot en beruset mann? Og hvem blir så grepet av stunden at de heller nedpå ei flaske vin? Det er en del av livet, og det var en del av Svarta Bjørn sitt liv og takle både hverdagen og festen».

Frida kommenterer også togturen « En stund var det kanskje litt for mye alkohol på den togturen. Det var derfor det ble slik at svartbjørnene skulle være skjermet. De satt i egen kupe, og det syntes ikke jeg noe om. Hvorfor skal man være med hvis du skal sitte i egen kupe, være skuddredd og ikke blande deg med folk i det hele tatt?».

Myten om Svarta Bjørn tilsier at hun levde et hardt liv. Hardt arbeid, klåfingrede mannfolk og festligheter i helgene var en del av hverdagslivet. Å skjerme representantene slik de tidligere gjorde under togturen ved å sende dem i buss, er et paradoks når det er livet til Svarta Bjørn som hylles gjennom utvelgelsen.

Tradisjoner

Å holde på tradisjonene er viktig. Hurtigrutens inntog under Vinterfestuka er noe som har kommet de siste årene. Og som det kommer frem i avsnittet Narvik i Vinterfest er det på grunn av dårlig hotellkapasitet i byen at Hurtigruta har kommet inn. I tillegg til å tilby overnattinger arrangeres det flere konserter og andre arrangementer der under VU. Under intervjuet tar Berit dette opp og sier « Når vi satt i komiteen, så kom alle Svarta Bjørn- representantene på onsdagen med toget ned. Da var det perrongdans og så sto folk og ventet. Folk visste at nå kommer alle Svarta Bjørn- representantene. Det synes jeg var en tradisjon som var så flott fordi det er banen, rallarene og det er Svarta Bjørn. Og så ble det færre og færre som kom for og møte dem. Nå er vel den flyttet ned til Hurtigruta, fordi de vet at det er masse folk som står der og venter når Hurtigruta kommer».

Guro er inne på det samme og sier « Jeg syns det blir litt feil. Det var liksom der borte på jernbanestasjonen, at de kommer med toget, liksom i fra Rombaksbotn og Narvik- folket er og tar i mot dem. Jeg syns det ble veldig rett, det var i tråd med

historien. Den dagen Hurtigruta ikke kommer hit lenger, så er jeg redd for at en tradisjon er blitt ødelagt litt».

Frida er også opptatt av hurtigrutens inntog i Narvik og forklarer « Nå skal liksom Svarta Bjørn bli mottatt når Hurtigruta kommer inn på tirsdag. Det har i alle år vært på onsdag. Vi kjørte dem opp til Strømsnes og gikk på toget på Strømsnes og var med fra Strømsnes og ned. Rombaksmusikken var med og det var folk som sto og tok i mot oss på perrongen, og så var det den perrongdanser. Det har jo vært slik i alle, alle år. Nå har de flyttet det ned til Hurtigruta».

Guro påpeker at « Det jeg mener i forhold til Vinterfestuka er at man ikke skal forandre så mye på tradisjonene. Man kan gjerne gjøre nye ting, men de der gode gamle tradisjonene, de må være der».

Dette er et viktig poeng som Frida også tar opp når hun sier « Man kan utvikle den hvordan man enn vil, og tiden går videre, men rammen rundt og Hurtigruta kommer ikke til å være i all fremtid i Narvik og VU, ikke sant? Mens toget forhåpentligvis kommer til å være her. Jeg syns at det å flytte det arrangementet ned til kaia blir feil. Dette med Vinterfestuka, det er jo toget og rallaren, ikke sant?».

Svarta Bjørn- utvelgelsen er et arrangement som feirer tradisjoner. Det er spenninger mellom tradisjon og endring, og det kommer tydelig frem når informantene snakker om hurtigrutens inntog i byen.

4.2.2 Kort oppsummert analysens del 2

Oppsummert kan vi se at Utvelgelsen av Svarta Bjørn- representantene under Vinterfestuka i Narvik er knyttet sterkt opp i mot tradisjoner. Kriteriene som ligger til grunn for utvelgelsen er basert på myten om en person som levde i et annet århundre, og de tradisjonelle elementene tillegges derfor stor verdi. Informantene poengterer at de forandrer på kriteriene, og at eventuelle endringer

av kriteriene diskuteres. Slik det her fremkommer er kriteriet om alder og evnen til å knytte bånd over grensen de eneste endringene som er påvist.

I fremstillingen av Svarta Bjørn ligger det et paradoks. Myten om Svarta Bjørn er utradisjonell på flere måter ved at det forfekter et syn på kvinner som er uvanlig. Svarta Bjørn fremstilles som både en helgen og en skjøge. Hun lagde mat til rallarene, vasket, stoppet sokker og var en venn. Det fortelles at hun også var glad i både å ta seg en fest og skal angivelig « ha hatt seg» med flere av rallarene. Hun døde ung under mystiske omstendigheter, og historien skal ha det til at hun ble slått i hjel av en annen kvinne under et sjalusidrama. Dette er fortellinger som bygger opp under fremstillingen av en utradisjonell kvinner. I forhold til det livet hun angivelig levde var Svarta Bjørn utradisjonell, men som vi har sett til nå er det på mange måter er et tradisjonelt kvinnesyn som arrangørene av utvelgelsen forfekter.

4.3 Del 3: Svarta Bjørn- utvelgelsen sett i et modernitetsteoretisk perspektiv.

Introduksjon

Hensikten med denne oppgaven er å få en bedre forståelse for hva slags fenomen Svarta Bjørn- utvelgelsen er. Jeg vil her bidra til en bredere forståelse gjennom å å trekke ut et paradoks jeg har funnet i materialet. Dette vil jeg gjøre ved å se det informantene sier/gjør med tradisjon og myte i lys av modernitetsteori. I denne oppgaven ser jeg nærmere på tradisjonen som er i Narvik med å årlig gjennomføre en utvelgelse av en Svarta Bjørn- representant. Som analysen hittil har vist inngår det i denne tradisjonen en forvaltning av myten om Svarta Bjørn. I den følgende videreføringen av analysen vil både tradisjons- og mytebegrepet bli brukt. Underveis forstås myten som en del av det repertoaret som kan inngå i en tradisjon.

Myten om Svarta Bjørn lever videre gjennom Svarta Bjørn- utvelgelsen i Narvik. Svarta Bjørn- utvelgelsen er et arrangement som bruker Svarta Bjørn som symbol på kvinnene som ga alt under byggingen av jernbanen. Tilsvarende inngår Rallaren under Vinterfestuka som symbol på menn som gjorde det samme. Byens opprinnelse kan spores tilbake til byggingen av jernbanen, og arrangementet inneholder elementer som er tuftet på historie og tradisjon. Arrangørene bruker myten om Svarta Bjørn som begrunnelse for hvilke representanter de vil ha, som også er med på å tydeliggjøre hvilken betydning historiene som omhandler henne tillegges. Svarta Bjørn- utvelgelsen forvalter myten om Svarta Bjørn gjennom en tradisjonell utvelgelse som strekker seg tilbake til 1959. I meningsdimensjon nummer fire fremkommer det at det er spenninger knyttet til Svarta Bjørn- utvelgelsen i et moderne samfunn. Det foreligger en brytning i materialet i forhold til hvordan myten om Svarta Bjørn fremstiller henne som en utradisjonell kvinne som var forut sin tid, og en tradisjonell fremstilling av Svarta Bjørn gjennom utvelgelsen. Hva som er tradisjonelt og hva som er utradisjonelt er avhengig av hvilken tid man lever i. Derfor har jeg valgt å føre analysen videre ved å ta i bruk modernitetsteori som sier noe om samtidskonteksten.

4.3.1 Samtiden diagnostiseres

Anthony Giddens, Ulrich Beck og Zygmunt Bauman er alle samfunnsdiagnostikere som med sine modernitetsteorier søker å forklare ulike sider ved samtiden. Beck ser tiden vi lever i nå som reflektivt moderne og bruker begrepet refleksiv modernitet for å forklare hvordan moderniseringsprosessen reflekterer over seg selv, og sine egne resultater (Aakvaag, 2008:271) I følge Bauman er samfunnet «gått opp i limingen», og med begrepet flytende modernitet ønsker han å illustrere at det foreligger en utviklingstendens om at avhengighetsmønstre, som binder samfunnet sammen, er på tur bort (Ibid, 2008:279).

Jeg vil her ta i bruk modernitetsteori for å diskutere hvilke utfordringer Svarta Bjørn- utvelgelsen som en tradisjonell utvelgelse står ovenfor i det senmoderne samfunn. Det er ikke en helhetlig modernitetsteori som her presenteres, men

bruddstykker som anses særlig relevant for å belyse problemstillingen. Det er med utgangspunkt i historier som omhandler byens fortid Svarta Bjørn-utvelgelsen forvaltes, og de tradisjonelle elementene under utvelgelsen tillegges stor verdi. Fordi Svarta Bjørn- utvelgelsen handler om tradisjonsforvaltning vil jeg belyse det med Giddens og hans teori om det posttradisjonelle samfunn (Giddens, 1991).

4.3.2 Anthony Giddens og det posttradisjonelle samfunn

En samtidsdiagnose « gjør *hele* samfunnet til sitt studieobjekt» (Aakvaag, 2008:23). I sin teoretiske tilnærming bruker Giddens blant annet betegnelsen det posttradisjonelle samfunn (Giddens, 1997). Det posttradisjonelle samfunn referer til en samfunnsform hvor « tradisjonene ikke lenger utgjør grunnlaget for vores handlinger» (Kaspersen, 1995: 144). Med dette mener han at tradisjonene har utspilt sin rolle. Tradisjon forstått som noe vi tar for gitt og som vi har formet vår identitet etter har gått i oppløsning. Vi er blitt refleksive og kan derfor ta i bruk tradisjonen på en refleksiv måte. Refleksivitet er den måten individer og institusjoner kontinuerlig samler inn og gjør bruk av viten til endring av samfunnet, og Giddens deler refleksivitetsbegrepet inn i to former. Det ene er refleksiv handlingsregulering som er et allment trekk ved all menneskelig handling. Vi foretar alltid en refleksiv handlingsregulering gjennom vår praktiske bevissthet.

Den andre formen for refleksivitet er institusjonell refleksivitet, som er et egenartet trekk ved moderniteten, og som utspiller seg ved at det foregår en refleksivitetsprosess som påvirker framstillingen og omarbeidelsen av de moderne systemer og sosiale organisasjonsformer (Ibid:125). Vi lever i et samfunn som preges av et høyt refleksivitetsnivå, og dette fører til at vi som mennesker i høyere grad må designe vår egen identitet. Der vi tidligere brukte tradisjoner som mal for våre handlinger er vi nå i større grad overlatt til oss selv. Dette forklarer Giddens med at det er først i det moderne samfunn at historien har fått en avgjørende betydning. Tidligere handlet man på bakgrunn av tradisjon, mens vi nå har mulighet til å reflektere over tradisjonen og handle tradisjonelt om det

passer oss (Ibid:126). I det posttradisjonelle samfunn er tradisjonen erstattet av valg og refleksivitet (Aakvaag, 2008:274)

4.3.3 « Mytenes emosjonelle kraft»

I essayet Kampen om fortiden, Et essay om myter, identitet og politikk skriver Thomas Hylland Eriksen om « mytenes emosjonelle kraft» (Eriksen, 1996:22). Myter har ofte en henvisning til vår opprinnelse og regnes da som opphavsmyster (Ibid:27). En viktig del av denne oppgaven har nettopp vært å utforske hvordan myten om Svarta Bjørn forvaltes, og hvilken betydning myten om Svarta Bjørn tillegges gjennom Svarta Bjørn- utvelgelsen. Eriksens sitat påpeker noe vesentlig ved Svarta Bjørn- myten. Det ligger noe til grunn for mytens gjennomslagskraft i Narvik. Myten om Svarta Bjørn er en del av en opphavsmyste til stedet, og tillegges derfor en spesiell betydning.

Opprinnelsen til myten om Svarta Bjørn tar utgangspunkt i historier om den unge kvinnen som arbeidet som kokke for rallarene under arbeidet med å legge Ofotbanen. Hvem hun egentlig var hersker det usikkerhet rundt, men i Narvik-området går hun for å være Anna Rebekka Hofstad i fra Helgeland. Historien tilsier at Anna Rebekka kom som ung kvinne opp i fjellene og stelte for rallarene, til hun som 22- åring dør under uklare omstendigheter. Utvelgelsen av Svarta Bjørn- representantene under Vinterfestuka i Narvik er basert på myten om Svarta Bjørn, og hvilken betydning myte og tradisjon tillegges i vår samtid vil her drøftes ytterligere ved bruk av Svarta Bjørn- utvelgelsen som referansepunkt.

Tradisjonene svekkes

Hvorvidt vi skulle gifte oss, hvem vi skulle gifte oss med og hva arbeidet vårt skulle bestå i er eksempler på viktige avgjørelser i våre liv som tidligere var basert på tradisjoner. I 2010 ville det vekke stor oppstandelse/bestyrkelse dersom mitt valg av ektemann var basert på mine foreldres ønske. Dette kan eksemplifiseres med hvilket fokus det er i norske medier på arrangerte ekteskap. Det er førstesideoppslag, og det skrives side opp og side ned. I vår kultur fremstår det som helt utenkelig at ikke vi skal foreta slike valg basert på eget ønske og behov.

Dette tydeliggjør det som er kjernen i Giddens forståelse av det posttradisjonelle samfunn. Tradisjonelle elementer i samfunnet har mistet sin gjennomslagskraft. Vi lever i en globalisert verden hvor « traditionen mister sit tag» og «dagliglivet rekonstrueres på bagrund af det dialektiske samspil mellem det lokale og globale» (Giddens, 1991:14). Verden har blitt mindre og større på en og samme tid, og vi bombarderes av forslag på ulike måter vi kan leve livet på. Vi reflekterer over våre tradisjoner og følger dem når vi mener det er riktig.

Vi lever i en tid hvor selvrefleksivitet står sentralt og hvor mangfoldet « har fratatt alle forbilder deres selvfølghet» (Gilhus og Mikaelsson, 2001:118). Mytiske fortellinger kan utspille seg i ulike former, som for eksempel selvbiografiske tekster (Ibid:118). Moderne selvbiografier inneholder ofte fortellinger om individualisme, og hvor fokuset i teksten stort sett tar for seg « hvordan hovedpersonen har en spesiell livshistorie, har brutt med tradisjonelle normer og familiens forventninger, eller har realisert et særegent kall. Individualisme- ideen om det unike, originale individ som sprenger sosiale begrensninger - kan betraktes som en egen mytisk struktur, et symbolsk nøkkelscenario, i moderne vestlige samfunn» (Ibid:118). Det kan trekkes flere paralleller mellom denne individualismeideen som nøkkelscenario i moderne vestlige myter til myten om Svarta Bjørn. Historien som utspiller seg gjennom myten inneholder beskrivelser av en kvinne som i tillegg til at hun muligens rømte hjemmefra, også bryter med tradisjonelle normer ved å ta seg arbeid i et mannsdominert miljø langt fra allfarvei. Myten om Svarta Bjørn har vært en del av Narvik siden Svarta Bjørnutvelgelsen startet opp i 1959, og trolig i flere år før det igjen. Og i en tid hvor individualismen står i høysetet og vi er blitt «vår egen lykkesmed», er myten om Svarta Bjørn dagsaktuell på flere måter. Hun var en kvinnefigur som sprengte sosiale grenser og fremstilles gjennom myten som en kvinne av vår tid.

4.3.4 En tradisjonell fremstilling av en utradisjonell kvinne

«Du kan være både tøff og pen» sier Berit når vi snakket om hvordan synet på kvinner har endret seg. Denne kommentaren peker på et kvinnesyn som er i

endring. I dag kan kvinner være både tøffe og pene. Tradisjonelt fremstilles kvinner som omsorgsfulle, tekkelige og trygghetssøkende. Tilsvarende kan en mann bli beskrevet som sterk, tøff og beslutningsdyktig. En tradisjonell forståelse av kvinner og menn må også ses i lys av hvilken tid man lever i. På slutten av 1800- tallet var det et helt annet syn på kvinner enn det er i dag. Å dra hjemmefra og opp i fjellene for å jobbe med hardbarkede menn slik Svarta Bjørn gjorde, kan forstås som en historie om en kvinne som gjorde noe utradisjonelt i sin tid. Myten om Svarta Bjørn er med på å bygge opp under fremstillingen av henne som utradisjonell, men samtidig har den også noe tradisjonelt i seg. Hun hylles for det arbeidet hun gjorde, og hun karakteriseres som både sterk og uredd. Dette er egenskaper som tradisjonelt tilskrives menn, og som spesifikt fremheves når Svarta Bjørn- komiteen i dag søker etter representanter. Men myten om Svarta Bjørn fremmer også et tradisjonelt kvinnesyn ved at den også fokuserer på hennes utseende, hennes seksualitet samt hennes omsorg for rallarene.

4.3.5 Svarta Bjørn-utvelgelsen anno 2010

En uke i mars hvert år siden 1959 har Vinterfestuka feiret Svarta Bjørn gjennom Svarta Bjørn- utvelgelsen og fremhevet hennes utradisjonalt. I en tid som preges av detradisjonalisering og økende refleksivitet (Giddens, 1991) er Svarta Bjørn en kvinne av vår tid. De egenskapene som gjorde henne utradisjonell på slutten av 1800- tallet er egenskaper som vi i større grad respekterer i dag. Slik jeg ser det foreligger det derfor en brytning i forhold til hvordan myten om Svarta Bjørn forvaltes gjennom utvelgelsen og det potensialet som ligger i myten. Berits kommentar: «Du kan være både tøff og pen» illustrerer paradokset mellom myten og utvelgelsen. 2010 burde vært Svarta Bjørns blomstringstid. Myten tegner et bilde av en kvinne som var sterk, uredd, vakker og som tok nye utfordringer. En banebrytende kvinne forut sin tid. Svarta Bjørn- utvelgelsen tar i bruk myten om Svarta Bjørn, feirer hennes ukonvensjonalitet, og på samme tid disiplinere henne inn i en tradisjonell, borgerlig forståelse av hva en kvinne bør være gjennom utvelgelsens ritualer. Med dette mener jeg at arrangørene legger føringer for en bestemt type oppførsel. Dette kan illustreres med Dianas kommentar: « Vi holder på litt etikette og stil» og « Vi står ikke utenfor en restaurant og røyker og drikker vin på trappa». Svarta Bjørn- komiteen vil ha representanter som er ordentlige,

tekkelige, respektable og som kan presentere Narvik utad. Dette ser vi også når de søkte etter representanter i 1959. Da konkretiseres det at det var: « en moderne type av den Nils A. Ytreberg skildrer i sin bok, en søker å komme frem til» som også « har evnen til å uttrykke seg klart og føre seg naturlig» (Fremover, 1959). Sett i lys av myten om Svarta Bjørn er det nærliggende å stille seg spørsmålet; Hva betyr egentlig moderne i en slik sammenheng? En moderne kvinne i Narvik i 1959 var antakelig en borgerlig,tekkelig ung dame. Narvik ble grunnlagt som by på grunn av byggingen av jernbanen. Historiene som verserer om rallarene og kvinnene på den tiden vitner om et villmannsliv. Overgangen fra sent på 1800-tallet med byggingen av jernbanen og frem til Narvik befestet seg som by, kan beskrives som overgangen fra det før- moderne til det moderne. Når de da etterlyser en moderne utgave av Svarta Bjørn kan dette forstås dit hen at myten om Svarta Bjørn er en myte fra en før- moderne tid.

Tradisjonene står sterkt under Vinterfestuka, og det fremhever flere av informantene mine, blant annet Guro som sier: « kan gjerne gjøre nye ting, men de gode gamle tradisjonene. De må være der». Et moment som kan være med på å belyse paradokset er hvordan historier fra fortiden brukes for å si noe om fremtiden (Giddens, 1991:172). Giddens betegner tradisjoner som normative. Med dette mener han at: « ...traditionen alltid har en «bindende» , normativ karakter»(Ibid: 172). Og illustrerer dette nærmere med et sitat av Edward Shills: « Traditionen er langt mere end den statistisk hyppige gentagelse af ensartede oppfattelser, praksiser, institusjoner og værker over flere generationer. Gentagelsen er et resultat af de normative konsekvenser- af og til den normative hensigt forbundet med præsentationen og accepten af traditionen som normativ. Det er denne normative overføring, som kæder de dødes generationer sammen med de levendes generationer i et samfunds konstitution...de døde...er tilknytningsobjekter, men væsentligere er det, at deres verker og normerne forbundet med deres praksiser påvirker de handlinger, der udføres af efterfølgende generationer, som de er ukendte for. Traditionens normative kerne udgør den inert, som fastholder samfundet i en given form over tid» (Ibid:172). Dette sitatet kan være med på å forklare hvordan historiene som bygger opp under myten om Svarta Bjørn er med på å definere hva en kvinne er og bør være. Sitatet til Shills kan også settes i sammenheng med Nietzsche som skriver: « Etersom mennesker

bare respekterer det som ble grunnlagt for lenge siden og som har utviklet seg langsomt...» (Eriksen, 1996: 29). Det ligger en kraft i en opphavsmyte ved at den henviser til en opprinnelse som gir samtiden mening, med den moralske gjennomslagskraften som en opphavsmyte bringer med seg (Ibid: 29). Myten om Svarta Bjørn refererer til byens opprinnelse og er grunnen til at Vinterfestuka bruker Svarta Bjørn og Rallaren som symboler.

Svarta Bjørn- utvelgelsen er en del av en festival som har lokal stedsforankring i fokus, og hvor myter fra fortiden utspiller seg gjennom ritualer (Selberg, 2006:298). En forutsetning for festivalens suksess er at mytene må stå i forhold til samfunnet rundt, og har derfor potensialet til å bli en arena hvor mytene kan reforhandles og eventuelt tilpasses samfunnet rundt (Ibid:298). Informantene fremhever hvor viktig det er at tradisjonene føres videre, samtidig som de ser at utvelgelsen må tilpasses tiden vi lever i. De reflekterer over tradisjonene men strever med å tilpasse det til samfunnets utvikling over tid, og begrunner det med at de ikke kan forandre på alt. Det posttradisjonelle samfunn kjennetegnes av detradisjonisering og økende refleksivitet. Tradisjoner vektlegges i mindre grad fordi vi nå er i stand til å reflektere over dem og følge dem når vi mener det er riktig. Vi er blitt refleksive(Giddens, 1991:). I en tid hvor det tradisjonelle mister sin betydning ser vi at Svarta Bjørn- utvelgelsen forfekter tradisjonenes betydning og sliter med å tilpasse det til vår samtid. Dette kan forklares med at modernitetsteoretikere som blant annet Giddens og Bauman « presenterer alle et bilde av verden der etnisk og tradisjonalistisk irrasjonalitet konfronteres med rasjonalitet og individuelle borgerrettigheter...,forsøker de å trekke leserne i retning av en sosial orden preget av universelle verdier, toleranse, interetnisk harmoni og felles ansvarsfølelse» (Eriksen, 1996: 102). Dette kan forstås slik at ved å legge for mye vekt på individets refleksivitet kan man overse betydningen av sosiale strukturer som utspiller seg (Aakvaag, 2008: 143-44), gjennom mytenes emosjonelle kraft.

Tradisjonen har blitt forstyrret. Dette er et resultat av at et refleksivt forhold til myten har tvunget seg inn. Informantene reflekterer over tradisjonene. Kvinnekamp er et felt som har tvunget frem refleksjon for mange. I forhold til mitt materiale fremkommer det tydelig at informantene føler at de må begrunne

tradisjonenes videreføring. Spesielt i forhold til skjønnhetskonkurranse- aspektet. De er veldig opptatt av å få frem at det muligens kunne vært slik men at det ikke er slik i dag.

5.0 Avsluttende kommentarer

Ved å gjennomføre dette prosjektet ønsket jeg å belyse Svarta Bjørn-utvelgelsen i Narvik som et sosialt fenomen. Jeg vil her gi kort oppsummerende betraktning av hovedelementene i analysen. I henhold til mitt metodologiske utgangspunkt er de momentene som her presenteres ikke er en kilde til kunnskap, men et bidrag til å kaste lys over fenomenet.

Arrangørene av Vinterfestuka forvalter myten om Svarta Bjørn gjennom Svarta Bjørn- utvelgelsen. I Narvik går Svarta Bjørn for å være Anna Rebekka Hofstad fra Helgeland, og står som symbol på kvinnene som arbeidet på anlegget under byggingen av jernbanen. Det er en klar sammenbinding mellom myten om Svarta Bjørn og utvelgelsen. Dette fremkommer tydelig gjennom intervjuene og dokumentene. Informantene relaterer deres forståelse av Svarta Bjørn til myten. En viktig bidragsyter til myten om Svarta Bjørn var historikeren Nils A. Ytreberg, som gjennom romanen Svarta Bjørn har bidratt til å holde myten om henne levende lenge etter hennes død.

Gjennom myten blir Svarta Bjørn fremstilt som både en helgen og en skjøge. Myten inneholder også karakteristikk av en kvinne som beskrives som hardt arbeidende, tøff, uredde og vakker. Myten om Svarta Bjørn inneholder elementer som har vært med på å gjøre henne legendarisk. Hun levde et utradisjonelt liv som hardt arbeidende kvinne i et mannsdominert miljø, hun hadde et vakkert utseende og var ettertraktet av mennene, og hun ble angivelig drept av en annen kvinne i et sjalusidrama.

Myten om Svarta Bjørn slik den fremstilles i Narvik står i kontrast til hennes mannlige motstykke. Vinterfestuka bruker Rallaren som symbol på mennene som jobbet på anlegget. Tilsvarende bruker Svarta Bjørn-utvelgelsen Svarta Bjørn som symbol på kvinnene. Men rallaren fremstilles i mere generelle ordelag mens myten om Svarta Bjørn er personifisert.

Kriteriene som gjelder for å bli Svarta bjørn- representant er basert på myten om Svarta Bjørn. Myten om Svarta Bjørn lever videre gjennom Svarta Bjørn-

utvelgelsen som bruker myten for å tilskrive mening til kriteriene. Informantene binder myten sammen med utvelgelsen når de begrunner dagens kriterier. Svarta Bjørn-utvelgelsen er basert på myten om en kvinne som levde på slutten av 1800-tallet. Dette kan være problematisk fordi vi ikke har samme utfordringer i dag som kvinnene på den tiden hadde. Og i intervjuene ble det tydelig at det foreligger en oversettelsesproblematikk mellom fortid og nåtid.

Svarta Bjørn- utvelgelsen har vært en del av Vinterfestuka siden 1959. Informantene er tydelig på at Svarta Bjørn- utvelgelsen har stor betydning for byen. Vinterfestuka er en festival som bruker historier fra fortiden til å knytte sted og festival sammen (Selberg,2006). Interesse for byens historie er også noe som informantene fremhever som viktig for representantene. Svarta Bjørn-utvelgelsen er knyttet tett opp i mot tradisjon, og de tradisjonelle elementene under utvelgelsen tillegges stor verdi av informantene. Det er kriteriene for å bli Svarta Bjørn-representant et eksempel på. Kriteriene begrunnes med utgangspunkt i Svarta Bjørn-myten og har ikke gjennomgått vesentlige endringer siden oppstarten.

I 1999 ble Svarta Bjørn-kåringen hetende Svarta Bjørn-utnevning. Dette begrunnet arrangørene med at de ville tydeliggjøre at dette ikke er en skjønnhetskonkurranse. Synet på kvinner hadde endret seg og det illustreres *gjennom navneskiftet. Kvinnesynet som gjenspeiles i utvelgelsen gir derimot motstridende signaler.* Kvinnesynet som forvaltes gjennom Svarta Bjørn-utvelgelsen bygger på et tradisjonelt syn på kvinner som respektable som igjen står i sterk kontrast til myten om Svarta Bjørn. Utvelgelsen skal hedre kvinner i Narvik til minne om Svarta Bjørn, men gir også en angivelse av hva en verdig kvinne er. Tiden vi lever i nå preges i stor grad av individualisme, og Svarta Bjørns utradisjonelitet kunne vært dagsaktuell hadde hun levd i dag. Slik jeg ser det ligger det et potensial i Svarta Bjørn-myten som arrangørene ikke benytter seg av. Svarta Bjørn-komiteen forvalter myten som en tradisjon, og det kan ses på som et paradoks fordi Svarta Bjørn ikke var tradisjonell i hennes samtid.

Svarta Bjørn-myten lever i beste velgående fordi Narvik-samfunnet forvalter den så sterkt som det gjør. Hvorvidt en slik tradisjon kan opprettholdes over tid sett i

lys av Giddens posttradisjonelle samfunn blir spennende å følge med på. Svarta Bjørn-myten mister kanskje mer og mer gjennomslagskraft i et samfunn som i stadig økende grad moderniseres og rives løs fra sine gjenværende tradisjoner.

6.0 Kildehenvisning

Blaikie, Norman: *Approaches to social enquiry*. Polity Press, 2007.

Ryen, Anne: *Det kvalitative intervjuet. Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Fagbokforlaget, 2002.

Thagaard, Tove: *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget, 2003

Jubileumshefte, Vinterfestuka: Program 1996.

Johansson, Jan-Erik: *Rallarkockan Svarta Bjørn. Legend og verklighet, Rallarkyrkogården*. Rallarfesten 1999.

Ytreberg, Nils A: *Svarta Bjørn*. Aschehoug Forlag 1954.

Järvinen, Margaretha og Mik-Meyer, Nanna(red): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. Hans Reitzels Forlag 2005.

Svendsen, Oddvar: *Narviks historie, Bind 2 1950- 2002*. Stiftelsen Narviks historieverk, 2002.

[http: futurum.no/artikkel_vis.asp?kat=4&aid=13](http://futurum.no/artikkel_vis.asp?kat=4&aid=13). 11.01.2010 kl 22.23

Ytreberg, Nils A: *Narviks Historie. Bind 1 Ofoten i eldre tid Narvik inntil 1914*. Narvik Kommune, 1953.

Steinar Aas,: *Ei byhistorie om Narvik 1902-1950- Eit refleksjonstillegg*. Dr. Art._ Avhandling. Universitetet I Tromsø, 2006.

Holstein, James A og Gubrium, Jaber F: "Active interviewing" i David Silverman(red), *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. Sage Publications, London.

Alvesson, Mats og Sköldberg: *Reflexive Methodology. New Vistas for Qualitative Research*. Sage Publications, London.

Kaspersen, Lars Bo: *Anthony Giddens-introduktion til en samfundsteoretiker*. Hans Reitzels Forlag, 1995.

Giddens, Anthony: *Modernitet og selvidentitet Selvet og samfundet under sen-moderniteten*. Hans Reitzels Forlag, 1991.

Giddens, Anthony: *Sociology. En kort, men kritisk introduktion*. Hans Reitzels Forlag, 1995.

Giddens, Anthony: *Modernitetens Konsekvenser*. Pax Forlag A/S, 1997.

Everett, Euris Larry og Furseth, Inger: *Masteroppgaven. Hvordan begynne og fullføre*. Universitetsforlaget, 2004.

Lorentzen, Jørgen og Mühleisen (red): *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Universitetsforlaget, 2006.

Programblad: *Velkommen til Vinterfestuka I Narvik. 13.-21. Mars 2010*. Stiftelsen Vinterfestuka.

Eriksen, Thomas Hylland: *Kampen om fortiden. Et essay om myter, identitet og politikk*. Aschehoug Argument, 1996.

Selberg, Torunn: *Festivals as Celebrations of Place in Modern Society: Two Examples from Norway*. Folklore 117, 2006.

Gilhus, Ingvild Sælid og Lisbeth Mikaelsson: *Nytt blikk på religion*. Pax Forlag 2001.

Aviser:

Fremover, 07.03.1959, 09. 03.1959. 13.01.2010.

7.0 Vedlegg

Vedlegg 1: Forespørselsbrev om deltakelse i intervju

Vedlegg 2: Intervjuguide

Vedlegg 3: NSD - skriv

Vedlegg 4: Svarta Bjørner opp gjennom årene.

Vedlegg 1:

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med en masteroppgave

Jeg er en masterstudent i sosiologi ved Universitetet i Tromsø. Den avsluttende masteroppgaven har som tema: Utnevnelsen av Svarta Bjørn- kandidater under Vinterfestuka i Narvik. Denne oppgavens fokus er og utforske Svarta Bjørn- utvelgelsen i den hensikt å forstå hva slags fenomen det er, samt om kriteriene for utvelgelsen har endret seg fra 1959 til i dag.

For å belyse temaet på best mulig måte ønsker jeg å intervju personer som har hatt en aktiv rolle under utvelgelsen av kandidatene. Spørsmålene vil i all hovedsak dreie seg om hvilke kriterier som gjelder i dag, om kriteriene har endret seg i løpet av de siste årene, samt om intervjuobjektene har noen formening om eventuelle endringer og mulige årsaker.

Under intervjuene vil det benyttes båndopptaker, i tillegg til noteringer underveis. Intervjuet beregnes å ta ca 1 time, og tid og sted kan avtales nærmere.

Det er frivillig å være med, og du har mulighet til å trekke deg når som helst under undersøkelsen uten begrunnelse. Alle innsamlede data om deg vil da bli slettet. Opplysninger som kommer inn under undersøkelsen vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne kjenne seg igjen i den ferdige oppgaven. Alle opplysninger vil bli anonymisert og opptak vil bli slettet når oppgaven er ferdigstilt, det vil si innen utgangen av 2010.

Dersom du er interessert i å være med på undersøkelsen, er det fint om du skriver under på samtykkeerklæringen som er vedlagt, og sender den i retur.

Har du noen spørsmål til undersøkelsen kan du ringe meg på tlf: 48 19 03 46, eller sende en mail til følgende adresse: ass026@post.uit.no. Du kan også kontakte min veileder Brynhild Granås ved Institutt for sosiologi på tlf: 77 64 64 39.

Avslutningsvis vil jeg informere om at studien er meldt til Personvernombudet for forskning , Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Med vennlig hilsen Åse – Johanna Syversen

Trondenesveien 117. 9404 Harstad

Vedlegg 2

Intervjuguide:

Del 1. Innledning:

Spm 1: Alder, yrke og utdanning?

Spm 2: Hvor kommer du fra, og hvor lenge har du bodd i Narvik?

Spm 3: Hvor lenge har du sittet i komiteen?

Del 2.

Spm 4: Hva er ditt første minne om Rallarkokka Svarta Bjørn?

Spm 5: Det verserer ulike oppfatninger om hvem Svarta Bjørn egentlig var. Hvordan oppfatter du henne?

Spm 6: Hvilket liv tror du Anna Rebekka levde?

Spm 7: Hva vil du si er en god Svarta Bjørn- representant for Narvik?

Del 3.

Spm 8 : I lokalavisa *Fremover* søkes det etter representanter som er *uredd, nysgjerrig og åpen for nye utfordringer*. På hvilken måte mener du dette kjennetegner rallartidens Svarta Bjørn?

Spm 9: Har kriteriene for utnevnelsen vært oppe til diskusjon blant dere som sitter/satt i komiteen?

Spm 10: Var det enighet internt i komiteen om selve utnevnelsen av representantene?

Spm 11: På hvilken måte tror du utnevnelsen har endret seg fra 1959 og til i dag?

Spm 12: Hvilken betydning har Svarta Bjørn- utnevnelsen har for Narvik by i dag, og bør ha i fremtiden?

Vedlegg 3

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Brynhild Granås
Institutt for sosiologi, statsvitenskap og samfunnsplanlegging
Universitetet i Tromsø
Breiviklia
9037 TROMSØ

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Vår dato: 22.01.2010

Vår ref: 23377 / 2 / LMR

Deres dato:

Deres ref:

KVITTERING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 06.01.2010. Meldingen gjelder prosjektet:

23377	<i>Utnevnelsen av Svarta Bjørn-kandidatene under Vinterfestuka i Narvik: Utvelgelse eller missekåring i forkeledning?</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Universitetet i Tromsø, ved institusjonens overste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Brynhild Granås</i>
Student	<i>Åse- Johanna Syversen</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

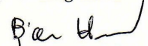
Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, vedlagte prosjektvurdering - kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.12.2010, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henriksen

Linn-Merethe Rød

Kontaktperson: Linn-Merethe Rød tlf: 55 58 89 11
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Åse- Johanna Syversen, Trondenesveien 117, 9404 HARSTAD

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nscmaa@sv.uit.no

Utvalget består av 6 personer som har hatt en reell innflytelse på utvelgelsen av Svarta Bjørn-kandidatene. Data samles inn via personlig intervju.

Førstegangskontakt foretas av prosjektleder. Det gis skriftlig informasjon, og innhentes aktivt samtykke. Personvernombudet finner informasjonsskrivet som forelå 11. januar 2010, tilfredsstillende.

Personvernombudet legger videre til grunn at det er avklart med behandlingsansvarlig institusjon (UiT), at data kan lagres på privat PC.

Prosjektet skal avsluttes 31.12.2010 og innsamlede opplysninger skal da anonymiseres og lydopptak slettes. Anonymisering innebærer at direkte personidentifiserende opplysninger som navn/navneliste slettes, og at indirekte personidentifiserende opplysninger (sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f. eks. yrke, alder, kjønn) fjernes eller endres.

Vedlegg 4

Svarta Bjørner opp gjennom tidene

Våre Bjørner 1959 - 1995

1959
Wenche Thon
Narvik

1960
Marianne Bjørklund
Gällivare

1961
Mai Doris Rempi
Porjus

1962
Berit Marhaug
Svolvær

1963
Anita Rehnström
Ålvsbyn

1964
Agnetha Liljeström
Kemi

1965
Jorunn Adolfsen
Ålstad

1966
Carina Dederling
Luleå

1967
Birgitta Lundgren
Luleå

1968
Turid Pettersen
Narvik

1969
Karola Nilsson
Luleå

1970
Astrid Danielsen
Tromsø

1971
Turid Krogstad
Narvik

1972
Ann Christin Degerlund
Boden

1973
Martta Hiukka
Rovaniemi

1974
Rose Pedersen
Harstad

1975
Chatarina Dahlén
Boden

1976
Hanne Johnsen
Narvik

1977
Hannele Heikenheimo
Rovaniemi

1978
Kari Lien
Bodo

1979
Sissel Vian
Leknes

1980
Gørril Nilsen
Narvik

1981
Gry Luneborg
Narvik

1982
Tuija Petäjäjärvi
Rovaniemi

1983
Sissel Horrigo
Narvik

1984
Taru Toivonen
Rovaniemi

1985
Hanne Kulbotn
Narvik

1986
Gyda Bjørgo Larsen
Leknes

1987
Johanna Pyykönen
Rovaniemi

1988
Maria Rönnlund
Luleå

1989
Cathrine Widsten
Narvik

1990
Linda Rondstvedt
Narvik

1991
Lise Magnseth
Leknes

1992
Anne Rebekka Rasmussen
Målselv

1993
Monica A. Gundersen
Ramsund

1994
Ulrika Larsson
Kiruna

1995
Torill Nilsen
Ballangen